

Verwarring rond de prijscompensatie

Na het verschijnen van het rapport van de commissie-Visser, die de ontwikkeling van de koopkracht van de gulden voor verschillende inkomensgroepen heeft onderzocht, is daarover in de pers nogal wat verwarring ontstaan. Zo wordt in het hoofdredactionele commentaar „Prijscompensatie” in *NRC Handelsblad* van 13 december 1973 allereerst gesproken over de „onbevredigende uitkomst van dit onderzoek, dat ruimte openlaat voor twee volkomen tegengestelde conclusies”, terwijl het onderzoek in feite niet meer ruimte laat voor twee tegengestelde conclusies dan vrijwel elk ander onderzoek: de ruimte namelijk om de uitkomst van de studie te aanvaarden dan wel niet te aanvaarden. Die uitkomst is dat de prijsstijging van het consumptiepakket van 1964 op 1972 voor de laagste der vier onderzochte inkomensgroepen naar schatting circa 4% geringer is geweest dan voor de overige groepen. Het is dan ook niet duidelijk waarom het bedoelde commentaar, nadat is opgemerkt dat de werkgevers (!) uit het onderzoek concluderen dat de beter betaalden niet zijn overgecompenseerd, vervolgt met: „De conclusie is ook mogelijk dat evenmin blijkt dat deze groep wordt ondergecompenseerd, zoals zij zelf graag beweert”. Het is mij overigens niet bekend dat die groep dat zelf graag beweert; de werkgevers hebben het in ieder geval niet gedaan. Als *NRC Handelsblad* niet zo'n respectabele krant was, zou je bijna aan stemmingmakerij gaan denken.

De verwarring neemt nog aanzienlijk toe als vervolgens de stelling van de werknemers wordt onderschreven „dat de laagst betaalde groep bij stijging van de prijzen voor het pakket primaire levensbehoeften geen andere uitweg heeft dan omlaag, dat wil zeggen naar goedkopere en kwalitatief mindere produkten”. Bedoeld moet zijn: geen andere uitweg zou hebben dan omlaag, indien geen prijscompensatie zou worden gegeven. „De hoogst betaalde groep heeft veel minder te lijden onder de prijsstijging van hetzelfde pakket”, — bedoeld is wederom: zou veel minder te lijden hebben, indien geen prijscompensatie zou plaatsvinden — „betaalt de hoge prijzen gewoon en wijkt uit naar meer duurzame consumptiegoederen, die minder sterk in prijs plegen te stijgen”. Hier worden een aantal zaken zo door elkaar geklutst dat het zelfs mij, als mede-auteur van de bewuste studie, grote moeite heeft gekost ze uit elkaar te halen; hoe moet het de argeloze krantelezer dan wel zijn vergaan?

In de eerste plaats wordt hier — volkomen terecht — beweerd dat de lagere inkomensgroepen minder mogelijkheden hebben dan de hogere, om een prijsstijging van het pakket primaire levensbehoeften op te vangen door op hun luxe consumptie te bezuinigen, en wel des te minder naarmate hun inkomen lager en hun luxe consumptie dientengevolge geringer is. Dit betekent dat, als het doel van de prijscompensatie uitsluitend is handhaving van de mogelijkheid zich het noodzakelijk levensonderhoud te verschaffen, de prijscompensatie geringer kan zijn, naarmate de luxe consumptie een groter deel van de totale bestedingen uitmaakt. Bij een inkomenspeil waarbij de luxe consumptie groter is

dan de prijsstijging van de noodzakelijke, kan de prijscompensatie dan reeds geheel achterwege blijven.

De geciteerde passage houdt echter tevens de bewering in dat de hogere inkomensgroepen bij prijsstijging van het noodzakelijk levensonderhoud in sterkere mate dan de lagere uitwijken naar duurzame consumptiegoederen, die een relatief geringe prijsstijging vertonen. Deze bewering vindt echter geen steun in de uitkomsten van het onderzoek; integendeel. Globale becijferingen van het Centraal Bureau voor de Statistiek geven de indicatie dat de verschuiving in het consumptiepakket in de richting van minder in prijs stijgende goederen — niet te verwarren met goedkopere en kwalitatief mindere goederen — bij de laagste inkomensgroep juist het sterkst is, zoals in het rapport ook wordt vermeld. En dat niet omdat de laagste inkomensgroep „geen andere uitweg heeft”; er heeft immers in werkelijkheid wel prijscompensatie plaatsgehad.

Het voorgaande betekent overigens niet dat in het consumptiepakket van de verschillende inkomensgroepen in het geheel geen verschuivingen in de richting van goedkopere en kwalitatief mindere goederen zou plaatsvinden. Dit dan echter niet als gevolg van prijsstijging van het pakket primaire levensbehoeften — daarvoor wordt immers prijscompensatie ontvangen — doch veeleer als gevolg van de welvaartsstijging. Het verlangen van de consument om zich steeds meer en betere kwaliteiten van kapitaalintensieve duurzame consumptiegoederen — typische „welvaartsgoederen” — te verschaffen, brengt hem er namelijk toe om op de dagelijkse gebruiksgoederen te bezuinigen. Hierop wijzen Dr. A. C. R. Dreesmann en Drs. E. van der Wolk in het artikel „Winkelen in de Welvaartsstaat” in *Doelmatig Bedrijfsbeheer* van november 1972. Zonder nader onderzoek is niet te zeggen of deze verschuiving bij de lagere inkomensgroepen sterker is dan bij de hogere. In het kader van ons onderwerp is dit echter niet relevant. Het subject brengt zich door die — bij wijze van spreken vrijwillige — verschuiving in zijn consumptiepatroon immers op een hogere indifferentiecurve, zodat hierin nimmer een aanleiding tot een extra prijscompensatie gelegen kan zijn.

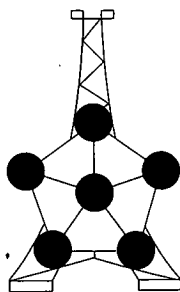
Die aanleiding kan echter wel gevonden worden in een door Prof. Dr. A. van der Zwan in *NRC Handelsblad* van 29 december 1972 en in zijn *Preadvies voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde* van 1973 gesignaleerd verschijnsel. Dit verschijnsel beperkt zich tot de allerlaagste inkomensgroep, wier koopkracht voor de markt niet interessant is. Het komt er kort gezegd op neer, dat de voortdurende kwaliteitsverbetering van een groot aantal goederen en diensten niet is afgestemd op de koopkracht van de desbetreffende inkomensgroep, waardoor het voorzieningspeil van de laatstgenoemden in de verdrinking dreigt te komen. Hier is nader onderzoek inderdaad dringend gewenst. Een dergelijk onderzoek zou een theoretische fundering voor het leggen van een vloer in de prijscompensatie kunnen opleveren.

R.I.

Inhoud

<i>Drs. R. Iwema:</i>	
Verwarring rond de prijscompensatie	41
Column	
Onderzoek, door Prof. Dr. N. H. Douben	43
<i>Mr. Dr. A. A. van Rhijn:</i>	
Van bezitsspreiding naar syndicalisme	44
<i>Drs. C. de Schipper:</i>	
Dienstensector en produktiviteit	46
<i>Drs. H. van Es:</i>	
Financiële regelingen bij concentratie van elektriciteitsbedrijven	49
Toets op taak	
Planning en gemeenten, door Drs. J. M. Bronneman	52
Ontwikkelingskroniek	
Chili (I), door Drs. H. de Haan en Drs. P. Terhal	53
Ingezonden	
Het meten van de kapitaalgoederenvoorraad, naschrift van Dr. J. A. Wartna	56
Toegevoegde waarde per personeelslid, door A. H. Duinhof en P. M. J. A. Hanemaaijer	60

Energie ...

is een brandend probleem. **ESB** gaat er dan ook een speciale rubriek aan wijden.

ESB, actuele achtergrondinformatie, iedere week weer.

Voor abonnementen: tel. (010) 14 55 11, toestel 3701

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerker: W. D. Franckena.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 83,20 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f. 52 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f.2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen Roelants - Schiedam Lange Haven 141, Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek

Onderzoek

Langzaam maar zeker wordt het steeds meer duidelijk dat de roep om meer empirisch economisch onderzoek, ter ondersteuning van het beleid, met reserves moet worden beoordeeld. Vooral als op *korte* termijn van zo'n onderzoek resultaten worden verlangd die direct bruikbaar dienen te zijn, dan kan de uitkomst van de gevraagde research wel eens door de geïnteresseerde beleidsinstantie worden aangegrepen om tijd te winnen in het besluitvormingsproces, namelijk door de uitkomst van het onderzoek als niet relevant te kwalificeren. Meestal gaat dit gepaard met het ter discussie stellen van het onderzoek zelf, zoals aanvechten van de probleemstelling of in twijfel trekken van de gehanteerde statistische bronnen en technieken. Een open beoordeling van beleidsadviezen komt (uiteraard) zelden voor.

Mensen die jarenlang dit soort onderzoeken verrichten, moeten dan ook welhaast allemaal in ernstige mate gefrustreerd worden in hun beroepsuitoefening, of een zeer sterke relativiteitszin bezitten. Want hoeveel rapporten worden er niet opgesteld en met veel uren arbeid voorbereid, en die desondanks toch niet de goedkeuring van de opdrachtgever kunnen wegdragen? En wanneer dit „falen” van de onderzoekresultaten al voorkomt wanneer één beleidsinstantie opdrachtgever is, hoeveel te meer zal dit dan gebeuren indien meerdere partijen, met elk eigen doelstellingen, één en hetzelfde rapport gaan evalueren.

Met de voorgaande opmerkingen als achtergrond is het daarom ook niet verwonderlijk, dat een studie als die welke de invloed van de prijscompensatie voor verschillende in-

komensgroepen tot onderwerp heeft, zo'n uiteenlopende ontvangst heeft gehad bij werkgevers en werknemers. Het rapport van de door de werkgevers (Bureau Industriële Werkgevers) en werknemers (besturen van de drie industriebonden) zelf aangewezen „neutrale en deskundige” onderzoekers, te weten Prof. C. W. Visser en het Nederlands Economisch Instituut, heeft in de ogen van de besturen van de industriebonden niet aan zijn doel beantwoord. Uit de studie zou geen conclusie getrokken kunnen worden over de vraag of bij toepassing van een uniform prijsindexcijfer op alle inkomens, voor sommige inkomensgroepen overcompensatie en voor andere ondercompensatie zou optreden. Toch draaide het hele onderzoek om deze kwestie. Op de buitenstaander, i.c. degene die geen weet heeft van empirisch economische research, moet dit toch wel een zeer merkwaardige indruk achterlaten. Je zoekt eerst zelf je deskundigen uit, en concludeert enkele maanden later dat deze deskundigen de plank hebben misgeslagen. Nog onoverzichtelijker wordt de toestand als de mede-opdrachtgever (in dit geval de werkgevers) juist wel een duidelijke conclusie uit het rapport meent te kunnen trekken.

Als uit deze zaak één ding duidelijk is geworden, dan is het in ieder geval dat je conflicterende standpunten in het economisch beleid niet gemakkelijk nader tot elkaar kunt brengen door buitenstaanders een objectief (?) onderzoek te laten instellen. Als de vakbeweging, in dit concrete geval, de prijscompensatie hanteren wil als een effectief

instrument om inkomens te nivelleren, dan laat zij dit niet verzwakken door een deskundigenrapport waarop altijd wel iets is aan te merken. Want ook deskundigen zijn stervelingen die voor hun onderzoek uitgangspunten moeten kiezen.

Allerwegen wordt gepropageerd dat ook het sociaal-economisch beleid ondersteund moet worden door kwantitatieve informatie, omdat juist dan het beleid gerationaliseerd kan worden. Echter, voordat deze informatie zinnig kan worden gebruikt, zal men de doelstellingen van zijn beleid dienen te expliciteren in duidelijke termen. Op deze doelstellingen kan het onderzoek zich dan richten. De industriebonden hebben duidelijk gemaakt dat hun streven ondubbelzinnig gericht is op nivellering, vooral d.m.v. „aftopping” van de prijscompensatie. Nu de berekeningen in het rapport van Prof. Visser dit nivelleringsinstrument nog meer „glans” geven, trekt men bij de industriebonden daar geen logische conclusies uit. Dat is een tegenvaller voor hen die van een beleid dat stoelt op kwantitatieve informatie, veel verwachten. Anderzijds mag men uit de bondsbeoordeling van het rapport afleiden, dat de nivellering een (bijna) absolute voorkeur geniet. In zo'n geval weegt men deze prioriteit niet af tegen alternatieven, want die zijn te relatief. Er is dus toch een conclusie mogelijk, maar die stond al vast voordat het onderzoek was begonnen. En nu maar wachten ... op het volgende onderzoek.

Van bezitsspreiding naar syndicalisme

MR. DR. A. A. VAN RHIJN*

Engeland is het enige land van West-Europa waar de nationalisatie in socialistische kringen nog een hoge prioriteit heeft. De oerconservatieve vakbonden met hun overwegende invloed op de Labour-partij blijven eraan vasthouden.

Zo is thans door Labour weer een nieuw plan ontworpen tot nationalisatie van een groot aantal ondernemingen. Maar aan dit plan is een complement toegevoegd. Een commissie genoemd naar Bradley — waarin ook de internationaal bekende econoom Kaldor zitting had — heeft een „Green paper” gepubliceerd met als titel *Capital and Equality* 1). De bedoeling is de werknemers mee te laten delen in de groei der ondernemingen. Oppervlakkig gezien lijkt het een sympathiek plan tot bezitsspreiding, maar er is veel meer aan de hand.

Ongelijke verdeling

Door cijfers laat de Commissie zien hoe ongelijk de vermogensverdeling in Engeland op dit ogenblik is. Wat betreft het *nationale vermogen*: de rijkste 1% bezit 42%, de daarop volgende 9% bezit 41%, zodat voor 90% der bevolking slechts 17% overblijft. Ook de verdeling van het *nationale inkomen uit vermogen* is berekend: van het nationale inkomen uit beleggingen heeft 0,9% van de bevolking 35%, 8% - 70% en 21% - 100%. Als een van de belangrijkste oorzaken van deze ongelijke verdeling beschouwt de Commissie de voortdurende groei van het ondernemingsvermogen. Een zeer belangrijk deel van de winsten wordt immers gebruikt om uitbreidingen te financieren. Deze zelffinanciering komt alleen ten goede aan de aandeelhouders in de vorm van een voortdurende stijging van de koersen van hun aandelen. De werknemers delen niet in de voordelen van de aandeelhouders, hoewel ook zij door hun arbeid tot deze ontwikkeling hebben bijgedragen. De Commissie wil daarom de werknemers in deze vermogensvermeerdering laten delen. Zij ontvangen dan tevens een compensatie voor de hogere prijzen die zij voor hun levensonderhoud hebben moeten betalen om de zelffinanciering mogelijk te maken.

Profitsharing en capitalsharing verworpen

In West-Europa zijn profitsharing (winstdeling) en capitalsharing (vermogensdeling) algemeen bekend en ook toegepast. Men denke aan het investeringsloon (West-Duitsland) en de participatie (Frankrijk). De Commissie wil hier echter niets van weten, want de werkgevers gebruiken deze systemen alleen maar om volgzame werknemers te kweken die hard werken en hun looneisen matigen. Daardoor bestaat het gevaar dat de werknemers de ideologie van het management aanvaarden alsof beider belangen identiek zouden zijn. In werkelijkheid is daarvan geen sprake. Hier

komt de ideologie van de klassenstrijd om de hoek kijken.

Een ander groot bezwaar van de Commissie is dat winstdeling en vermogensdeling veelal per onderneming worden opgebouwd. Daar de financiële resultaten van de ondernemingen zeer verschillen, zullen de uitkeringen ook zeer ongelijk zijn. Bovendien worden de uitkeringen gerelateerd aan lonen en salarissen die in een en dezelfde onderneming sterk uiteenlopen. Alweer: een bron van ongelijkheid, die niet past in de eisen van „Capital and Equality”.

Voorts worden bij vermogensdeling de bedragen der werknemers dikwijls geheel of gedeeltelijk belegd in de eigen onderneming. Daardoor loopt de werknemer een dubbel risico wanneer de zaken slecht gaan: kans op ontslag en verlies van zijn in de onderneming belegd vermogen (Rolls Royces!).

Naar de mening van de Commissie is daarom van winstdeling en vermogensdeling per onderneming voor Engeland geen enkel resultaat te verwachten. Er zijn dan ook, hoewel deze systemen al lang bekend zijn, op dit ogenblik in Engeland niet meer dan 250 regelingen geldende voor 320.000 werknemers. Daarom moet een geheel andere weg worden ingeslagen.

Het plan

Voorgesteld wordt het stichten van een Nationaal Werknemersfonds dat alle werknemers omvat. Door zijn nationale opzet heeft dit plan vele voordelen — o.a. meer zekerheid voor de werknemers — boven een fonds per onderneming.

De ondernemingen zullen het Fonds moeten vullen. Daartoe zullen zij ieder jaar 1% van hun maatschappelijk kapitaal aan het Fonds moeten afdragen. En wel telkens door het uitgeven van nieuwe aandelen om de liquiditeit, nodig voor nieuwe investeringen, niet aan te tasten. In bepaalde gevallen (bijv. bij dochterondernemingen van buitenlandse ondernemingen) zal in de plaats van een overdracht van nieuwe aandelen een jaarlijks bedrag van de totale loonsom worden gevraagd. En wel van 5%. Per jaar betekent dit alles een opbrengst van circa 600 miljoen pond.

Iedere werknemer ontvangt als bewijs van zijn participatie een certificaat waarop zijn aanspraken staan vermeld. Daar „Capital and Equality” op gelijkheid is gericht, ontvangen alle werknemers, onverschillig de hoogte van hun loon of salaris, dezelfde rechten. De eerste 7 (eventueel 5) jaren kan het certificaat niet bij het fonds worden verzilverd. Pas na die

*De auteur was onder meer staatssecretaris van Sociale Zaken en Volksgezondheid.

1) Gaarne dank ik de Nederlandse Ambassade in Londen voor de toezending der benodigde gegevens.

periode kan de werknemer een bedrag opvragen, maar niet meer dan het bedrag waarop hij het eerste jaar recht heeft verkregen. En zo vervolgens jaar op jaar. Deze „running-in period” moet het fonds financieel voldoende sterk maken.

De Raad van Bestuur, die het Fonds beheert, kent drie groepen. Er hebben zitting: vertegenwoordigers van de werknemers; gespecialiseerde adviseurs door de regering aan te wijzen (na raadpleging van de vertegenwoordigers van de werknemers) en vertegenwoordigers van de regering. Werknemers hebben de meerderheid. Op hun benoeming hebben de gezamenlijke vakbonden, via het Trade Union Congres, een overheersende invloed, zodat zij tenslotte het beleid bepalen. Zij kunnen deze invloed op aandeelhoudersvergaderingen effectueren doordat het Fonds alle rechten heeft die aan aandeelhouders toekomen. Ziehier in enkele grote lijnen het plan. Thans de kritiek.

Naar het syndicalisme

Het doel van het plan is tweeslachtig. Het wil niet alleen bezitsspreiding, maar als eis van de democratie, ook economische controle. De gelegenheid daarvoor is aanwezig, want doordat de ondernemingen ieder jaar opnieuw 1% nieuwe aandelen moeten overmaken wordt de machtssfeer van het Fonds steeds groter. Een bijzonder snelle groei van het Fonds is zeker aanwezig wanneer, wat de Commissie verwacht, vele werknemers na de blokkadeperiode hun aanspraken in het Fonds zullen laten om in de toekomst recht te verkrijgen op steeds waardevoller certificaten.

Maar zelfs indien het Fonds minder snel groeit, heeft het een ruime gelegenheid voor het uitoefenen van een intense controle op het bedrijfsleven. Het Fonds behoeft immers niet de meerderheid van de aandelen te hebben om in het bedrijfsleven een beslissende invloed te kunnen uitoefenen. Een flink pakket aandelen kan al voldoende zijn om een aandeelhoudersvergadering te beheersen. De aandelen van grote ondernemingen zijn immers veelal verspreid over tal van onbekende individuele aandeelhouders, die zich niet op een aandeelhoudersvergadering vertonen.

Wanneer het Fonds de leiding van een bepaald bedrijf wil omzetten, dan heeft het daartoe ook de gelegenheid door zo nodig zoveel aandelen bij te kopen dat het zijn standpunt op een aandeelhoudersvergadering met zekerheid kan doordrukken. Natuurlijk, het kan best zijn dat in een bepaalde onderneming misstanden bestaan die een ingreep rechtvaardigen. Maar dan lijkt het mij toch onjuist het oordeel daarover eenzijdig geheel aan de vakbonden over te laten. Dan zal toch in laatste instantie een objectief orgaan (als bijv. de Ondernemingskamer in Amsterdam) daarover moeten oordelen.

Doordat de vakbonden in het Fonds de meerderheid hebben, zullen zij dus op den duur het bedrijfsleven gaan beheersen. Het was in de geschiedenis het Syndicalisme dat altijd heeft beoogd de vakbonden in het bedrijfsleven de dienst te laten uitmaken. Hier vindt men het in herleefde vorm.

Economische machtsconcentratie

Het is in de westerse wereld een groot probleem dat de economische macht zich steeds meer bij een klein aantal topmensen concentreert. Democratie vraagt niet samenballing, maar spreiding en evenwicht van machten. Ook in ons land hebben wij daarvoor de oplossing nog niet gevonden. Vandaar ook de bekende 200 van Mertens die in het gehele Nederlandse bedrijfsleven de dienst zouden uitmaken.

De Engelse Labourcommissie vindt het van haar plan een groot voordeel dat de balans van de macht nu naar de werknemers overslaat. Maar daarmee wordt het machtsprobleem niet opgelost. Het wordt alleen verplaatst. In plaats van de 200 van Mertens krijgen wij nu de 200 vak-

bondsleiders. Het gaat er om, met medewerking van de overheid, in het bedrijfsleven het juiste evenwicht te verkrijgen tussen de belangen van bedrijfsleiding, werknemers, kapitaalverschaffers en consumenten. Dat kan natuurlijk nooit worden bereikt door de economische macht van de ene groep naar de andere over te hevelen.

Ik geef gaarne toe dat de belangen der groep werknemers te veel werden verwaarloosd en dus thans bijzondere aandacht verdienen. Maar dat kan nooit een reden zijn om één groepsbelang eenzijdig te laten domineren. In dit opzicht is nationalisatie — daargelaten vele andere bezwaren — dan nog aantrekkelijker. Dan staat immers tenminste niet een groepsbelang, maar het algemene belang voorop.

Positie bedrijfsleiding

Het rapport van de Commissie zwijgt geheel over de vraag hoe de positie van de bedrijfsleiding onder de werking van het Nationaal Werknemersfonds zal zijn. Kennelijk wordt aangenomen dat deze zich zonder meer heeft te schikken. Toch rijst hier wel een probleem: van bekwame managers kan men niet verwachten dat zij zich als marionetten laten behandelen.

Er kunnen tussen de managers en de vakbonden gemakkelijk conflicten ontstaan over beslissingen inzake de productie, de investeringen, de marketing enz. Men denke bijv. aan het geval hoe lang een verliesgevende productie ter wille van de werkgelegenheid moet worden voortgezet. Dergelijke conflicten kunnen des te moeilijker worden overbrugd omdat van vertegenwoordigers van een Fonds dat aandelen bezit in vele duizenden ondernemingen met gezamenlijk meer dan 20 miljoen werknemers niet kan worden verwacht dat zij op alle terreinen voldoende deskundig zijn. Maar over dit alles spreekt het rapport met geen enkel woord.

Invloed op de prijzen

Zal de doorvoering van het plan de prijzen niet verhogen? De Commissie wuift deze mogelijkheid al te gemakkelijk weg. Door de jaarlijkse uitgifte van 1% van het kapitaal wordt de aandeelhouder getroffen in de vorm van een daling van de koers van zijn aandelen. Daarom meent de Commissie dat wel de aandeelhouder, maar niet de consument wordt getroffen.

Ik kan mij niet indenken dat energieke managers deze verwatering van het kapitaal van hun onderneming lijdelijk zouden aanzien. Veeleer zullen zij trachten de koersen van de aandelen op peil te houden en het dividend te handhaven. Daartoe zullen zij hun winsten moeten vergroten. Wanneer dit door prijsverhogingen mogelijk is, zullen zij dit zeker niet nalaten. De werknemers, voor wie het Fonds is gesticht, betalen dan ook mee aan die prijsverhogingen.

Te optimistisch is de Commissie ook ten aanzien van ondernemingen die, in plaats van aandelen, jaarlijks 5% van hun totale loonbedrag aan het Fonds moeten afdragen. Zij meent dat prijsverhogingen ook hier zullen uitblijven, want de storting van de 5% betekent geen verruiming van de vraag der consumenten. De storting van de 5% betekent voor de onderneming echter wel een verhoging van haar produktiekosten. En het ligt voor de hand dat die zo mogelijk op de consument wordt afgewenteld.

In internationaal verband

Men zou denken dat de Commissie in deze tijd van internationalisatie zich het hoofd zou hebben gebroken over de vraag hoe een dergelijk nationaal plan internationaal uitwerkt. Maar niets daarvan. De Commissie trekt zich op dit punt terug in de uit de Engelse geschiedenis zo bekende „splendid isolation”. Het aantal multinationals neemt

Dienstensector en produktiviteit

DRS. C. DE SCHIPPER

In verschillende nationale en regionale arbeidsmarktstudies wordt een sterke groei van de werkgelegenheid in de dienstensector voorspeld. In de industrie zal de werkgelegenheid stagneren en in de landbouw verder teruglopen.

In het algemeen wordt deze verwachte ontwikkeling positief beoordeeld. Zowel regionaal als nationaal wordt wel gesteld, dat een uitbreiding van de dienstensector beter aansluit bij het opleidingsniveau van de nieuwe generatie dan een uitbreiding van de industrie. Voorts staat in de brede kring van milieubeschermers en aanhangers van de Club van Rome de dienstensector hoger genoteerd dan de industrie. Ook wordt een hoog aandeel van de dienstensector in het totale arbeidsvolume veelal geassocieerd met een hoog welvaarsniveau. De auteur van dit artikel is stafmedewerker bij het Economisch Technologisch Instituut voor Zeeland.

Specifieke kenmerken

Hoewel de economische theorie geen onderscheid maakt tussen (stoffelijke) goederen en (onstoffelijke) diensten zijn er toch enkele specifieke kenmerken van de dienstensector op te noemen.

1. Belangrijke onderdelen van de dienstensector (overheid, onderwijs, maatschappelijke dienstverlening, gezondheidszorg) zijn niet of slechts beperkt afhankelijk van het marktmechanisme. Ook in de landbouw en de industrie werkt het marktmechanisme niet in volle gestrengheid. Daar is niettemin sprake van een constante spanning tussen marktprijs en kostprijs, welke tot een zo rationeel mogelijke bedrijfsvoering noopt.

2. Het „open” karakter van de Nederlandse economie

steeds toe. Overal zijn ondernemingen bezig om door vestigingen in het buitenland ook daar vaste voet te verkrijgen. Maar het is toch niet te verwachten dat buitenlandse ondernemingen zich economisch voor Engeland zullen interesseren wanneer dit een verwatering van kapitaal en dus een slecht economisch klimaat betekent.

Omgekeerd zal het binnenlandse kapitaal het voortdurend dalen van de koersen der aandelen niet lijdelijk aanzien en daarom voor beleggingen tijdig naar het buitenland vluchten. Zou het kunnen zijn dat de huidige drang van Engels kapitaal om in Nederland te investeren al verband houdt met geruchten over het Labour-plan? De bezitsspreiding is een goed doel, maar het Labour-plan is een slecht syndicalistisch plan.

A. A. van Rhijn

geldt slechts in beperkte mate voor de dienstensector. Een betrekkelijk klein onderdeel van het totale dienstenpakket is export-gericht (internationaal vervoer, internationaal toerisme, internationale handel). Een sterke stimulering van de dienstensector — ten koste van de industrie bijv. — kan onder deze omstandigheden consequenties hebben voor de betalingsbalans. De inkomens, die in de beperkt-marktgeoriënteerde dienstensector worden verdiend, zullen zich, behoudens ingrijpende mentaliteitsveranderingen, in ruime mate blijven richten op industriële produkten (auto's, benzine, wasautomaten, stroom enz.), die geproduceerd of geïmporteerd moeten worden.

3. De vaak gehoorde redenering, dat een expansie van de dienstensector eerst in de landbouw of de industrie „verdiend” moet worden, lijkt te berusten op een kunstmatig onderscheid tussen goederen en diensten. Voor zover sprake is van „gesubsidieerde” dienstverlening en voor zover de bovengenoemde betalingsbalansaspecten in het geding zijn, krijgt de redenering echter een reële inhoud.

4. Voor de berekening van het statistisch nationale inkomen wordt geen onderscheid gemaakt tussen produktie van goederen en produktie van diensten. De niet-marktgeoriënteerde diensten van de overheid, de onderwijsinstellingen, de maatschappelijke organisaties enz. worden tegen kostprijs opgenomen. Bij het volwaardig opnemen van deze gesubsidieerde produkties in het nationale inkomen wordt produktie op basis van politieke voorkeur gelijk gesteld met produktie op basis van marktvoorkeur. Dit is aanvaardbaar, indien er sprake is van duidelijke actuele voorkeursbeslissingen. Het wordt problematisch, indien het gaat om produkties, die hun ontstaan of voortbestaan te danken hebben aan politieke onmacht of onverschilligheid, aan ondoorzichtigheid van bureaucratische en maatschappelijke structuren of aan sectorale autonomie.

Produktiviteitsbegrip

In de landbouw en in de industrie is de produktiviteit per arbeidskracht sterk opgelopen. Dit komt grotendeels door vervanging van arbeid door kapitaal in een proces van technologische vernieuwing. Ook in ruime zin is er een voortdurende aandacht voor produktiviteitsbevorderende maatregelen. In de dienstensector stijgt de produktiviteit per arbeidskracht — voor zover meetbaar — minder snel, hetgeen mede een oorzaak vormt voor de snelle groei van de werkgelegenheid. De mogelijkheden voor vervanging van arbeid door kapitaal zijn minder groot; wellicht is er in sommige onderdelen ook een minder gespannen aandacht voor produktiviteitsbevordering in ruime zin.

In verschillende onderdelen van de dienstensector is het produktiviteitsbegrip in traditionele zin moeilijk te gebruiken. Het gaat minder om de bedrijfeconomische produktiviteit — gemeten aan de marktopbrengsten — bij een bepaalde

combinatie van kapitaal en arbeid, dan om de maatschappelijke produktiviteit — gemeten aan de kosten t.b.v. bepaalde taakstellingen — binnen een bepaald juridisch-maatschappelijk kader. Men zou als voorbeeld het belastingsysteem kunnen nemen. Naarmate het belastingsysteem ingewikkelder wordt, zullen meer gekwalificeerde arbeidskrachten nodig zijn bij belastingdienst, belastingadviseurs en belastingplichtigen. De toegevoegde waarde van de functie belastingheffing zal navenant toenemen. De functie belastingheffing is echter maatschappelijk gezien een kostenfactor. Het produktiviteitsbegrip moet dan gezien worden in het licht van het streven tot minimaliseren van de kosten verbonden aan de vervulling van een maatschappelijke functie.

Externe organisatie

Voor al ten aanzien van de dienstensector is het zinvol om de factor organisatie als aparte produktiefactor te zien. Het gaat dan met name om de externe organisatie, d.w.z. om het juridisch-maatschappelijk-organisatorisch kader waarbinnen de verschillende onderdelen van de dienstensector functioneren. De overheid heeft tal van mogelijkheden om dit extern-organisatorisch kader te beïnvloeden. De overheid is niet alleen wetgever, maar in verschillende situaties ook werkgever, investeerder, beheerder, subsidieverschaffer, toezichthouder, coördinator, planner, onderzoeker enz. Ook als voorvechter van openheid kan de overheid zich laten gelden. De overheidsinvloed dient gericht te zijn op het scheppen van een kader, waarin de dienstverlenende bedrijven en instellingen zodanig kunnen functioneren, dat een gegeven maatschappelijke taak met een minimum aan kosten kan worden vervuld. Wanneer daarbij arbeidskrachten vrijkomen, ontstaat in principe ruimte voor verbreding of verdieping van de dienstverlening elders.

We zullen voor enkele onderdelen van de dienstensector nagaan, welke tendenties waarneembaar zijn m.b.t. de ontwikkeling van de werkgelegenheid. Daarbij zal de vraag aan de orde komen, in hoeverre door middel van externe maatregelen (gewijzigd beleid) de maatschappelijke produktiviteit van de betreffende branches kan worden verhoogd.

Allereerst wordt hiertoe in de tabel een overzicht gegeven van de door het Centraal Planbureau verwachte ontwikkeling van de dienstensector ten opzichte van andere sectoren. Het overzicht is ontleend aan de *Nota Noorden des Lands*, welke nog gebaseerd is op 17,2 mln. inwoners in 2000.

Werkgelegenheid Nederland (x 1.000 manjaren)

	1960	1970	1980	1990
Landbouw	465	330	240	210
Nijverheid	1.336	1.381	1.400	1.410
Bouwnijverheid	379	492	580	690
Diensten	1.793	2.313	2.610	3.010
Totaal	3.973	4.516	4.830	5.320

Volgens deze prognose zal het aandeel van de dienstensector in de totale werkgelegenheid oplopen van 50,6% in 1970 tot 53,2% in 1980 en 55,8% in 1990.

Binnen de dienstensector kan een onderscheid worden gemaakt tussen (hoofdzakelijk) marktgeoriënteerde branches en (hoofdzakelijk) niet-marktgeoriënteerde branches. De categorie niet-marktgeoriënteerde branches (ca. 40% van de diensten) vertoont de sterkste groei.

Marktgeoriënteerde branches

Tot deze categorie kunnen grotendeels worden gerekend: handel, vervoer, horeca, krediet- en bankwezen, verzekeringswezen. In deze, onder het regime van de marktconcurrentie vallende, branches hebben zich soortgelijke ontwikke-

lingen voorgedaan als in de industrie: uitstoot van marginale bedrijven, concentratie en schaalvergroting, toepassing van nieuwe concepties op het gebied van techniek, administratie en management, aangaan van samenwerkingsvormen enz. Ook al zijn de mogelijkheden tot verhoging van de arbeidsproductiviteit geringer dan in de industrie, toch mag voor deze branches een voortgezet streven naar kostenminimalisatie worden verwacht.

Daarnaast liggen er in het vlak van de externe organisatie ook ongetwijfeld nog mogelijkheden tot produktiviteitsverhogende maatregelen. Ten aanzien van de *handel* kan bijv. worden gedacht aan objectivering van de consumentenvoorlichting en standaardisering van de verpakkingen. Belangrijker is wellicht het nastreven van een vestigingsplaatsbeleid, gericht op minimalisering van de distributiekosten (inclusief afgewentelde kosten). Het uitblijven van een duidelijk vestigingsplaatsbeleid kan gemakkelijk leiden tot kapitaalvernietiging door de ongecoördineerde stichting van nieuwe winkelcentra en tot hoge sociale kosten.

Voor de produktiviteitsontwikkeling in de *vervoersbranche* (goederenvervoer) is o.a. van betekenis of zich verschuivingen zullen gaan voordoen in de verhouding weg-rail-water-leiding-transport. Deze verschuivingen zouden met name kunnen optreden ten gevolge van een wijziging in de verhouding waarin de veroorzaakte sociale kosten aan de verschillende vervoerscategorieën worden doorberekend.

Een strikt overheidsbeleid tot minimalisering van de totale transportkosten zal een scherpere toerekening van sociale kosten aan bepaalde vervoerscategorieën tot gevolg kunnen hebben. Dit kan leiden tot een streven naar beperking van het aantal ritten (groupage), naar beperking van de vervoersafstanden (agglomeratie) en naar beperking van de doorvoer.

Bij het *krediet- en bankwezen* is het effect van de invoering van arbeidsbesparende technieken bij de dataverwerking nog niet helemaal uitgewerkt. Externe maatregelen tot verhoging van de maatschappelijke produktiviteit zouden gericht kunnen zijn op het terugdringen van „rand”verschijnselen als: spaarkassen, huurkoop, fund-colportage en termijnhandel.

In het *verzekeringswezen* zou de produktiviteit kunnen worden verhoogd door de contracten te standaardiseren, de doorzichtigheid te vergroten en bepaalde vormen van acquisitie te verbieden. In de sfeer van de sociale verzekeringen worden de mogelijkheden tot vereenvoudiging en centralisatie onderzocht.

Bij ongewijzigd beleid op het punt van de externe omstandigheden zal de werkgelegenheid in de marktgeoriënteerde onderdelen van de dienstensector waarschijnlijk in de komende jaren een bescheiden stijging kunnen vertonen. In het rapport *Structurele ontwikkeling midden- en kleinbedrijf 1972-1980* van de Raad voor het Midden- en Kleinbedrijf wordt voor de periode 1970-1980 voor het totale midden- en kleinbedrijf (ambacht, detailhandel, horeca, vervoer) op een stijging van de arbeidsbezetting met 7% gerekend. Daarbij lijken de kansen op expansie het gunstigst voor de detailhandel.

Voor de betrekkelijk kleine vervoerssector verwacht het Centraal Planbureau een stagnatie van de werkgelegenheid. Voor het bankwezen wordt blijkens de jaarverslagen van de grote banken een minder sterke personeelsgroei verwacht dan in de jaren 1965-1970.

Een gewijzigd beleid, d.w.z. een beleid, waarbij de overheid bewust streeft naar een verbetering van het juridisch-organisatorisch kader, waarbinnen de bovengenoemde bedrijfstakken functioneren, zal een remmende werking hebben op de werkgelegenheidsuitbreiding.

In dit verband moet ook vermeld worden, dat verschillende van de bovengenoemde dienstverlenende bedrijfstakken een ruime mate van bestuurlijke en maatschappelijke begeleiding genieten, ten dele voor rekening van de bedrijfs-genoten, ten dele voor rekening van de algemene middelen. Naast de departementale afdelingen zijn er tal van instellingen die voorlichting geven, belangen behartigen,

onderzoek (laten) verrichten, ontwikkelingen registreren, veelsoortige aanvragen in behandeling nemen, onderlinge contacten onderhouden enz. Strikt economisch gezien, vormt deze begeleidingsarbeid een kostenfactor, die zijn weerspiegeling moet vinden in een verhoogde produktiviteit van de begunstigde bedrijven. Mocht in deze begeleidings sfeer enig dubbel, onnodig of ondoelmatig werk worden verricht, dan zal het beoogde produktiviteitsverbeterende effect niet volledig worden gerealiseerd. Onder deze omstandigheden liggen ook hier mogelijkheden om door middel van externe maatregelen een gunstiger produktiviteitskader te scheppen.

Overigens dient men de begeleidingsarbeid niet alleen uit economisch oogpunt te beoordelen, maar bijv. ook uit sociaal oogpunt.

Niet-marktgeoriënteerde branches

Bij de niet-marktgeoriënteerde branches (overheid, onderwijs, maatschappelijke instellingen, gezondheidszorg) kan bij ongewijzigd beleid t.a.v. de externe omstandigheden in de komende jaren een vrij sterke uitbreiding van de werkgelegenheid optreden. Ongewijzigd beleid houdt dan o.a. in: verdere uitbreiding overheidstaken bij handhaving huidige organisatiestructuur, bestending huidige mate van autonomie bij gemeenten, gezondheidszorg en hoger onderwijs, uitbreiding sociale en (para-)medische zorg.

De perspectieven voor uitbreiding van de werkgelegenheid zijn hier in het algemeen gunstiger dan voor de marktgeoriënteerde branches. Anderzijds zijn er waarschijnlijk ook meer mogelijkheden tot verbetering van de maatschappelijke produktiviteit d.m.v. externe maatregelen.

Bij het *onderwijs* valt een sterke stijging van de deelneming aan en de werkgelegenheid in het hoger onderwijs te verwachten. Er is een individuele drang naar gunstige ontplooiingsmogelijkheden naast een institutionele drang tot intensivering van de opleidingen. Voorts wordt in economische zin onderwijs veelal als een goede investering in produktiecapaciteit gezien.

Bij de huidige ontwikkeling van het hoger onderwijs kan voor bepaalde deelgebieden een situatie ontstaan, waarbij de vraag naar afgestudeerden niet onbelangrijk achterblijft bij het aanbod. Naarmate dit aanbodoverschot groter wordt, zal de opleiding voor de betreffende deelgebieden een meer consumptief dan productief karakter krijgen. De huidige maatschappelijke voorkeursbehandeling voor de deelnemers aan het hoger onderwijs zal dan misschien niet geheel te handhaven zijn.

In principe zijn er verschillende mogelijkheden om meer werkgelegenheid te creëren in deelgebieden met een arbeidsoverschot. Men denke aan: invoering van nieuwe bestuurslagen, verdubbeling van het aantal ministeries, uitbreiding van het aantal instanties dat zich met een bepaald beleids-onderdeel bezighoudt (ruimtelijke ordening, arbeidsmarkt, middenstand, milieu, verkeer), intensivering van sectoraal onderzoek, verruiming van inspraakprocedures enz.

Vanuit het produktiviteitsdenken ligt het meer voor de hand om extern-organisatorische maatregelen te ontwerpen m.b.t. het afstemmen van aard en intensiteit van het onderwijs op de maatschappelijke behoefte. Deze maatschappelijke behoefte is niet alleen afhankelijk van de aard en de omvang van de maatschappelijke taken, maar evenzeer van het juridisch-organisatorisch kader, waarin deze taken vervuld moeten worden.

Zowel kostentechnisch als sociaal-psychologisch gezien is de vraag actueel, in hoeverre bij het voortgezet en hoger onderwijs de huidige vrij intensieve institutionele begeleiding kan worden vervangen door enerzijds een grotere persoonlijke inzet van de cursist, en anderzijds de maatschappelijke selectie.

In de *overheidssector* zal, naar zich laat aanzien, bij ongewijzigd beleid een verdere groei van het aantal werknemers plaatsvinden. Het takenpakket van de overheid vertoont

een tendentie tot uitbreiding, zowel in de breedte als in de diepte. Niettemin roept deze tendentie vraagtekens op.

Wil het overheidsapparaat zijn economische functie (verbetering van het produktiekader voor het bedrijfsleven) en zijn maatschappelijke functie (voorziening in maatschappelijke behoeften) optimaal kunnen vervullen, dan moet het doorzichtig, bestuurbaar en intern gecoördineerd zijn. In de laatste jaren is het overheidsapparaat vooral in de breedte gegroeid, zonder dat een duidelijke versterking van de interne coördinatie heeft plaatsgevonden. Bij voortzetting van deze tendentie dreigt de logheid en ondoorzichtigheid van het overheidsapparaat toe te nemen. Een versterking van het organisatorische kader, waarin de overheidsdienaar zijn werk verricht, lijkt urgenter, dan een uitbreiding van het aantal ambtenaren.

De bij de arbeidsmarktbeschrijvingen gebruikelijke categorie overige diensten omvat voornamelijk de gezondheidszorg, de maatschappelijke zorg en de (marktgeoriënteerde) vrije beroepen.

De grote kostenstijgingen in de sector gezondheidszorg hebben de roep om produktiviteitsbevorderende maatregelen aangewakkerd. Er vindt thans een grotere coördinatie plaats bij de bouw en uitbreiding van ziekenhuizen. In principe zijn ook maatregelen mogelijk tot wijziging van het kader waarin specialistische hulp wordt verleend. De consequenties van produktiviteitsbevorderende maatregelen lijken meer in de kapitaalsfeer dan in de personeelsfeer te liggen.

Dienstensector en industrie

In regionale arbeidsmarktstudies wordt de ontwikkeling van de dienstensector veelal in verband gebracht met twee factoren, nl.

1. de uitbreiding van de industriële werkgelegenheid;
2. de autonome ontwikkelingen binnen de dienstensector.

Ad 1. Op grond van een veronderstelde samenhang tussen de industriële ontwikkeling en de ontwikkeling van de dienstensector in het verleden werden tot voor kort allerlei toekomstige verhoudingscijfers geconstrueerd, zoals 2 (additionele werknemers in de diensten) op 1 (additionele werknemer in de industrie), 4 op 1 of zelfs 8 op 1. In de laatste jaren benadrukt men meer de gecompliceerdheid van de verbanden. Er zijn regio's waar de dienstensector uitbreidt bij inkrimping van de industrie. Er zijn ook regio's waar een snelle industriële groei tot spanningen op de arbeidsmarkt leidt, waardoor de ontwikkeling van bepaalde dienstensector branches wordt geremd.

Een directe relatie met industriële groei is in het algemeen slechts aan te tonen voor enkele marktgeoriënteerde branches, met name voor het vervoer. Een indirecte relatie — namelijk via de door de industriële impuls veroorzaakte bevolkingsgroei — is er voor niet-marktgeoriënteerde branches als onderwijs, gezondheidszorg enz.

Uiteraard zal ook de groei van bepaalde (stuwende) diensten, direct of indirect, de groei van andere diensten stimuleren.

Ad 2. De zgn. autonome groei van de dienstensector hangt o.a. samen met het feit, dat per 1.000 inwoners bijv. het aantal werknemers bij de overheid, het onderwijs, de medische en maatschappelijke zorg toeneemt. Deze zgn. autonome groei berust echter voor een belangrijk deel op overheidsingrijpen, d.w.z. op een overheveling van fondsen — via belastingheffing — van marktgeoriënteerde branches (landbouw, industrie, sommige diensten) naar niet-marktgeoriënteerde branches als onderwijs, maatschappelijke zorg enz.

Op de uitbreiding van de werkgelegenheid in deze branches heeft de overheid dus zowel via de financiering als via eventuele wijziging van de extern-organisatorische verhoudingen (bijv. verdere aantasting sectorale autonomie) invloed.

Financiële regelingen bij concentratie van elektriciteitsbedrijven

DRS. H. VAN ES*

Concentratie-tendensen

In de Nederlandse elektriciteitswereld staat sinds enige jaren het vraagstuk van de verticale en horizontale concentratie sterk in de belangstelling. Dit is niet verwonderlijk. Immers, fusies en het streven naar schaalvergroting zijn in het gehele bedrijfsleven erg actueel.

Een belangrijk verschil met andere bedrijven ligt hierin, dat het concurrentiemotief geen reden voor fusie, resp. concentratie behoeft te vormen, omdat de elektriciteitsvoorziening in Nederland geheel in overheidshanden ligt en de monopoliepositie vrije concurrentie uitsluit. Deze monopoliepositie sluit overigens het streven naar een zo goedkoop mogelijke elektriciteitslevering, met inachtneming van de gewenste zekerheid van de voorziening, niet uit, en het valt toe te juichen, dat daarbij het middel van concentratie van bedrijven niet is vermeden. Met opzet is geschreven „is vermeden”, want de concentratietendens is niet nieuw, getuige het feit, dat reeds in de jaren dertig het aantal elektriciteitsbedrijven, dat zich uitsluitend met distributie van elektriciteit bezig hield, sterk verminderde. Tabel I geeft daarvan een beeld.

Dat deze concentratie in het verleden zo weinig de aandacht heeft getrokken, kan worden verklaard uit de geleidelijkheid waarmee de tendens zich voltrok en uit het feit, dat het uiteraard de kleine bedrijven zijn geweest, die het eerst tot concentratie zijn gekomen of door een provinciaal productie/distributiebedrijf zijn overgenomen.

Tabel I. Concentraties in het verleden

Jaar	Aantal uitsluitend distribuerende bedrijven
1930	429
1940	282
1950	227
1960	167
1970	86

In 1967 was de situatie zó, dat 95 (uitsluitend distribuerende) bedrijven 27% van de afzet verzorgden. Bij verdergaande differentiatie van de gegevens blijkt, dat 11 van deze 95 bedrijven te zamen 14% verzorgden, zodat 84 bedrijven te zamen slechts 13% van het landelijke totaal voor hun rekening namen.

Bij een voortgaande concentratietendens komen ook de grotere distributiebedrijven aan bod, doch dan zijn uiteraard ook grotere moeilijkheden en weerstanden te verwachten.

Argumenten tegen concentratie

Argumenten die tégen concentratie zijn aangevoerd, zijn bijv.:

1. „kleine” en middelgrote elektriciteitsbedrijven kunnen hun afnemers met meer zorg omringen dan de zeer grote

* De auteur is bedrijfs econoom bij een electriciteitsbedrijf.

Conclusies

Naarmate de relatieve betekenis van de dienstensector toeneemt, wordt het probleem van de produktiviteitsbevordering door middel van extern-organisatorische maatregelen urgenter. Dit geldt met name voor de niet-marktgeoriënteerde branches van de dienstensector.

De expansie van de dienstensector verloopt minder autonoom dan wel wordt aangenomen. De uitbreiding van het arbeidsvolume is ten dele afhankelijk van het beschikbaar stellen van algemene middelen. Voorts kan de overheid bijdragen aan een rationalisering van het juridisch-organisatorische kader waarbinnen de dienstverlening plaatsvindt. Dit kan remmend werken op de uitbreiding van de werkgelegenheid.

Noch uitbreiding, noch beperking van de werkgelegenheid in de dienstensector kan op zich een economische doelstelling zijn. De relevante economische doelstelling is: een bepaalde taak met een minimum aan kosten vervullen. In het bovenstaande zijn vooral de arbeidskosten aan de orde geweest. Daarnaast zijn er uiteraard de kapitaalkosten.

Indien door rationalisering van het juridisch-organisatorische kader met betrekking tot bepaalde dienstverlenende branches op de factor arbeid kan worden bespaard, betekent dit macro-economisch dat arbeid vrij komt voor produktieve

inzet elders, hetzij in de dienstensector, hetzij in de industrie, hetzij in de particuliere sector, hetzij in de collectieve sector, een en ander afhankelijk van de prioriteiten die door de markt, door de politiek of wellicht door min of meer autonome branches worden gesteld. In principe kan de vrijkomende ruimte ook worden gebruikt voor arbeidstijdverkorting. De integratie van de arbeidstijdverkorting in het werkgelegenheidsbeleid is mede afhankelijk van de arbeidsmobiliteit.

Voor een vergaande arbeidstijdverkorting zou ruimte ontstaan, indien een rationalisatie van het juridisch-organisatorische kader voor de dienstensector gepaard zou gaan met een internationaal streven tot beperking van de industriële produktie, met een wijziging van het behoeftenpatroon en met een beperking van de keuzevrijheid voor de consument.

Bij een ongewijzigd beleid t.a.v. de werkgelegenheidsontwikkeling in de niet-marktgeoriënteerde branches en t.a.v. het extern-organisatorische kader doemt in eerste instantie een meer vertrouwd perspectief op. Het toenemende beslag op de algemene middelen zal tot een hogere belastingdruk nopen. Bij gevolg zal waarschijnlijk het inflatietempo hoog blijven, hetgeen tot een aantasting van onze betalingsbalanspositie kan leiden tenzij bij onze handelspartners een gelijksoortige ontwikkeling plaatsvindt.

C. de Schipper

- bedrijven, die voor het verlenen van service districtskantoren moeten vormen, die door hun afhankelijkheid van het hoofdkantoor minder slagvaardig zijn;
2. voor zover elektriciteitsdistributiebedrijven zijn gecombineerd met gas en/of waterleidingbedrijven, zullen zich bij het afstoten van het elektriciteitsbedrijf deconcentratienadelen voordoen;
 3. gemeentelijke elektriciteitsbedrijven vormen een onmisbare bron van inkomen voor de gemeenten;
 4. de door het overnemende bedrijf aan de eigenaars van het overgenomen bedrijf te betalen vergoedingen leiden tot verhoging van de elektriciteitsprijs.

Dit laatste argument is de aanleiding voor de in dit artikel gegeven analyse van de vergoeding bij bedrijfsovername. Meer argumenten pro en contra zijn te vinden in enige onlangs gepubliceerde lezenswaardige rapporten (waarop dit artikel in belangrijke mate is geïnspireerd), t.w.

- a. het rapport dd. juni 1970 van de Adviescommissie Concentratie Electriciteitsdistributie, ingesteld bij beschikking van de ministers van Economische en Binnenlandse Zaken dd. 18 april 1968 (commissie Rietveld) en
 - b. nota naar aanleiding van het Rietveld-rapport, uitgebracht in december 1971 door de Vereniging van Stroomdistributiebedrijven in Nederland (secretariaat: GEB Rijswijk).
- De rapporten behandelen, conform de opdracht voor het sub a genoemde rapport, uitsluitend de concentratie van de elektriciteitsdistributie.

Concentratie van de elektriciteitsproductie

Deze concentratie ligt minder voor de hand dan die van de distributie, aangezien in Nederland slechts 11 productiebedrijven werkzaam zijn, die bovendien in technisch opzicht, d.w.z. met betrekking tot de uitwisseling van vermogen en stroom, reeds nauw samenwerken.

Er doen zich echter thans ontwikkelingen voor, die de noodzaak tot samenwerken niet beperken tot het technisch uitvoerende vlak, doch die bezinning vragen omtrent het vraagstuk van de organisatie c.q. beheersvorm van de elektriciteitsvoorziening, d.w.z. distributie én productie.

Als belangrijke punten mogen in dit verband worden genoemd:

1. de mogelijkheid dat in de toekomst beperking van het energieverbruik, en dus het elektriciteitsverbruik, gewenst is omdat primaire energiedragers tegen economisch verantwoorde offers slechts in beperkte mate aanwezig zijn;
2. in samenhang met punt 1: indien elektriciteitsverbruik onvermijdelijk is, bestaat nog de mogelijkheid van het benutten van de „afvalwarmte” (koelwater) voor verwarmings- respectievelijk airconditioning-doelinden; m.a.w. moeten we, naast centrales met zeer grote, relatief goedkope eenheden, ook streven naar kleine plaatselijke centrales, gekoppeld aan stads- respectievelijk districtswarmtevoorziening?
3. hoe dient de verdere ontwikkeling van kernenergiecentrales te worden aangepakt en waar moeten deze worden gebouwd?
4. waar moeten de (conventionele) centrales worden gebouwd bij afweging van technische, economische en milieu-hygiënische factoren?

Men zou zich kunnen afvragen of een adequate afweging van deze landelijk en gedeeltelijk zelfs internationaal werkende factoren nog op provinciaal of zelfs op gemeentelijk niveau (er zijn nog een aantal gemeenten met een eigen elektriciteitsproductiebedrijf) kan plaatsvinden.

Financiële regeling bij concentratie

Eenvoudigheidshalve wordt in het navolgende uitgegaan

van de overname van een gemeentelijk elektriciteitsdistributiebedrijf. Vrij algemeen aanvaard is de uitspraak, dat een gemeente bij overname een schadeloosstelling voor winstderving dient te ontvangen. Oorspronkelijk was bij de vestiging van gemeentelijke bedrijven het winststreven daaraan niet vreemd. In een oud rapport 1) werd daaromtrent de volgende zinsnede aangetroffen.

„Verschillende Gemeenten zijn tot het besluit gekomen een eigen centrale te bouwen, omdat zij reeds het gasmonopolie in handen hadden en bevreesd waren dat de winsten, die hieruit voortvloeiden, zeer belangrijk zouden dalen, indien de levering van elektriciteit niet eveneens in hare handen zou komen”.

Intussen is het winststreven bij openbare nutsvoorziening niet meer een algemeen aanvaard principe 2). Voorts wordt met name de vaststelling van de tarieven voor de kleine verbruikers, met voorbijgaan aan de kostprijsberekening, dikwijls afgestemd op sociale belangen. Men kan zich dan afvragen hoe men tot winstcalculatie kan komen, te meer wanneer men bedenkt dat dit gebeurt bij tarieven, die op een gelijk niveau liggen als de door de provinciale bedrijven gehanteerde, terwijl deze laatste bedrijven (officieel) geen winst maken.

Naast de veel gunstiger distributie-omstandigheden (bijv. het ontbreken in de stad van „onrendabele gebieden”) speelt hierbij een rol, dat de kapitaallasten bij de provinciale bedrijven in het algemeen hoger liggen, omdat deze vaak worden berekend naar de vervangingswaarde der activa, terwijl de (meeste van de) gemeentelijke bedrijven de kapitaallasten berekenen op grond van de historische uitgaafprijs der bedrijfsactiva.

Deze door de gemeentelijke bedrijven gevolgde methode is in strijd met hetgeen daaromtrent wordt geschreven in de zgn. *Nota van den Brink* 3). In deze nota wordt toepassing van de vervangingswaarde en incalculeren van een redelijk rendement op het geïnvesteerde vermogen mede bepleit uit financieringsmotieven. Niet onvermeld mag blijven, dat het motief voor toepassing van de vervangingswaardeleer in de kostprijs principieel ligt in de noodzaak van een juiste kostprijsberekening. De bij stijging van de vervangingswaarde naar voren komende financieringsvoordelen zijn eigenlijk slechts een prettige bijkomstigheid.

Het is daarom verwonderlijk dat, met voorbijgaan aan hetgeen in de in 1966 verschenen *Nota inzake groei en structuur van onze economie* van het Ministerie van Economische Zaken wordt geschreven over de financiering van investeringen, men in bestuurskringen nog wel eens de redenering aangehangt, dat openbare nutsbedrijven (ook die, gedreven in NV-vorm) gefinancierd worden met 100% vreemd vermogen dat deze nominale schulden met guldens, die steeds minder waard worden, worden afgelost zodat het bedrijf er slechts zorg voor behoeft te dragen dat de afschrijvingen op de activa synchroon lopen met de voor de financiering van de activa aangegane leningen 4).

Niet alleen gaat deze redenering voorbij aan het aspect van een juiste kostprijsberekening, ook op de redenering t.a.v. de financiering valt een en ander af te dingen. Uiteraard wordt, uitgaande van financiering d.m.v. 100% vreemd vermogen, bij toepassing van de vervangingswaarde vreemd vermogen omgezet in eigen vermogen, welke omzetting voortkomt uit financieringswinst. Prof. Van der Schroeff 5) wijst

1) Verslag van de Staatscommissie dd. mei 1914 (Commissie van IJsselstein).

2) Verslag symposium Gemeentebedrijven Eindhoven dd. 2 november 1967 Ir. J. Hellemans, *Tariefpolitiek en investeringen bij openbare nutsbedrijven, gezien door de industriële ondernemer*.

3) *Nota inzake de elektriciteitspolitiek* — Rijksbegroting 1952, Hoofdstuk X, no. 14.

4) Met (soms) een beroep op Prof. Dr. C. Goedhart, *Hoofddlijnen van de leer der Openbare Financiën*, 2e druk, blz. 228.

5) Prof. Dr. H. J. van der Schroeff, *Winstbepaling en Financieringsstructuur*, MAB, 1969, no. 2.

er echter duidelijk op, dat deze winst, *maatschappelijk* gezien, slechts schijnwinst is. Een gevolg hiervan is, dat vertering van deze schijnwinst noodzakelijkerwijs intering op het maatschappelijke vermogen betekent, hetgeen moeilijk als een juiste opvatting van de overheidstaak kan worden gezien.

Indien men erkent dat zeker een gedeelte van de door de bedrijven aan de gemeenten uitgekeerde „winsten” eigenlijk schijnwinsten waren, wordt de vanzelfsprekendheid van een vergoeding voor winstderving bij concentratie aangetast.

Uitkering van winsten

Los van de vergoeding bij bedrijfsconcentratie komt nog een aspect van de winstuitkering naar voren. Toepassing van de bovenomschreven financieringswijze met 100% vreemd vermogen en uitkering van de gehele gecalculerde winst, berekend op basis van de historische uitgaafprijs, heeft tot gevolg dat niet alleen voor uitbreidingen, doch zelfs voor vervanging van produktiemiddelen steeds een beroep op de kapitaalmarkt zal moeten worden gedaan.

Men heeft in het recente verleden in een enkel geval moeten ervaren dat voor uitbreidingen van noodzakelijke elektriciteitsvoorzieningen (n.b. in nieuwbouwwijken) geen financieringsmiddelen beschikbaar waren! (Volledige) uitkering aan gemeenten van winsten, behaald met de elektriciteitsbedrijven, betekent dat middelen, bijeengebracht door de elektriciteitsafnemers, worden aangewend voor doeleinden buiten de elektriciteits sfeer, waarbij de noodzakelijke uitbreidingen van de elektriciteitsvoorzieningen n.b. in het gedrang zouden kunnen komen! In een dergelijk geval wordt dan tevens geweld gedaan aan het algemeen principe, dat iemand die bereid is de marktprijs voor een goed te betalen, dit goed moet kunnen kopen. Onwillekeurig dringt zich hier de vergelijking op met de PTT, waar de Telefoon dienst de meest winstgevende tak van het bedrijf is (de abonnees betalen klaarblijkelijk meer dan de kostprijs), hoewel lange wachtlijsten voor telefoonaansluiting het tegendeel zouden doen vermoeden. Niet voor niets pleit de PTT-directie voor de NV-vorm!

Overigens leert de praktijk, dat de (schijn)winsten die de elektriciteitsbedrijven aan de gemeenten uitkeren, de neiging hebben praktisch niet te stijgen, zodat hun betekenis t.a.v. de totale gemeentebegroting relatief afneemt. Duidelijk is echter, dat de gemeenten deze inkomensbron niet zonder meer kunnen missen.

Overname van bedrijfsmiddelen

Een tweede bestanddeel van de vergoeding bij bedrijfsconcentratie betreft de overname van de bedrijfsmiddelen. Bepaling van de omvang van deze vergoeding geeft de minste moeilijkheden. Uitgaande van de veronderstelling dat de gemeente deze activa op de eerder omschreven wijze heeft gefinancierd en gecalculeerd, is de overnameprijs gelijk aan de boekwaarde van de activa.

Het overnemende bedrijf ontvangt de waarde der activa (met de daarover berekende rente) via de kostprijs geleidelijk terug, en het valt niet in te zien waarom de vergoeding aan de gemeente (met de rente) niet tevens in dat zelfde tempo zou kunnen geschieden. De gemeente kan immers de door haar aangegane schuld ook in hetzelfde tempo aflossen.

Het overnemende bedrijf kan door toepassing van de vervangingswaarde komen tot een hogere kostprijs (en hoger tarief). Dit is niet onbillijk tegenover de gemeente en de afnemers, omdat vanaf het tijdstip van overname het overnemende bedrijf verantwoordelijk is voor de substantiële instandhouding van het geïnvesteerde maatschappelijke vermogen.

Tabel 2. Voorbeeld overnamevergoeding a)

1 Jaar	2 Winstderving overgenomen apparaat	(bedragen × f. 1.000)				
		3 Toekomstige winstderving	4 Totale winst- vergoeding	5 Vergoeding kapitaallasten	6 Vergoeding kosten onder- bezetting	7 Totale vergoeding
1	300	0	300	600	100	1.000
2	280	5	285	560	80	925
3	260	10	270	520	60	850
4	240	15	255	480	40	775
5	220	20	240	440	20	700
6	200	25	225	400	0	625
7	180	30	210	360	—	570
8	160	35	195	320	—	515
9	140	40	180	280	—	460
10	120	45	165	240	—	405
11	100	50	150	200	—	350
12	80	55	135	160	—	295
13	60	60	120	120	—	240
14	40	65	105	80	—	185
15	20	70	90	40	—	130
16	0	75	75	0	—	75
17	—	60	60	—	—	60
18	—	45	45	—	—	45
19	—	30	30	—	—	30
20	—	15	15	—	—	15
21	—	0	0	—	—	0

a) Dat in dit voorbeeld de winstderving voor het overgenomen apparaat steeds 50% van de kapitaallasten van datzelfde apparaat bedraagt, is volkomen willekeurig. Essentieel is de gelijkblijvende verhouding tussen kapitaallasten en winstvergoeding.

Deconcentratieverliezen bij een gecombineerd bedrijf

Een derde element in de overnamevergoeding betreft eventuele deconcentratieverliezen, die ontstaan, wanneer een gecombineerd elektriciteits-, gas- (en waterleiding-)bedrijf zijn „electriciteitspoot” verliest. Het draagvlak voor bijv. de algemene kosten wordt dan nog slechts gevormd door de resterende gas- en waterleidingbedrijven. Bij deze bedrijven kunnen deze verliezen worden gezien als kosten van onderbezetting van het nu te groot geworden jasje van de algemene voorzieningen. Deze verliezen dalen in de tijd als het gaswaterbedrijf weer groeit in het aanvankelijk te ruim geworden jasje. Deze onderbezettingsverliezen kunnen bij overname van bedrijf tot bedrijf afzonderlijk worden bepaald en vergoed, naar grootte en tijdstip van uitkering in overeenstemming met het werkelijk verloop.

Aannemende dat de overname van het distributiebeprijf weinig of geen extra overhead-kosten bij het overnemende bedrijf veroorzaakt, en uitgaande van de bovengeschetste gedachte, dat de overnamevergoeding in jaarlijkse termijnen plaatsvindt, is het duidelijk dat de tot nu toe genoemde drie elementen van de vergoeding niet tot verhoging van de kostprijs bij het overnemende bedrijf behoeven te leiden. Het eerst genoemde element, de vergoeding voor winstderving, heeft betrekking op de winstcapaciteit van het distributieapparaat zoals dit was samengesteld op het tijdstip van overname.

Men kan op goede gronden pleiten voor een verdergaande vergoeding voor winstderving, omdat de gemeente de mogelijkheid mist, in de toekomst winst te behalen met uitbreiding van het elektriciteitsbedrijf. Dit eventuele vierde element van de overnamevergoeding heeft in theorie wel een kostprijsverhogend karakter, omdat immers het overnemende bedrijf daadwerkelijk de uitbreidingen verricht en een positief rendement daarop kan behalen. De hoogte van dit vergoedingselement, en in nog hogere mate de tijdsduur daarvan, zijn slechts min of meer arbitrair te bepalen, doch het lijkt niet onbillijk de tijdsduur zó te kiezen, dat de totale inkomstenderving voor de gemeente e n slechts geleidelijk en regelmatig dalend verloop heeft, omdat de gemeente langzamerhand vervangende inkomsten moet vinden, hetgeen in de praktijk mogelijk zal betekenen een geleidelijk stijgende uitkering uit het Gemeentefonds.

De in het vorenstaande geschetste gedragslijn kan worden

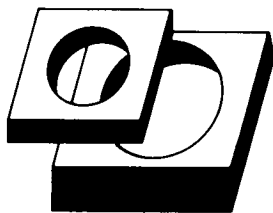
geïllustreerd aan de hand van het gefingeerde cijfer-voorbeeld. In tabel 2 is in kolom 2 het eerste vergoedings-element, t.w. de winstdervingsvergoeding voor het overgenomen apparaat vermeld. Daarnaast staat de aanvankelijk groeiende winstdervingsvergoeding voor de gemiste uitbreidingen, in hoogte en tijdsduur zodanig gekozen, dat de eerdervermelde doelstelling wordt bereikt, t.w. een geleidelijk dalend verloop van de winsten uit het elektriciteitsbedrijf, waarvoor de gemeente vervangende inkomsten moet vinden (kolom 4). In kolom 5 zijn de kapitaallasten (waarvan wordt verondersteld, dat deze lineair dalen) vermeld, in kolom 6 de vergoeding voor deconcentratie-verliezen en in kolom 7 de totale vergoeding.

In een uitkering ineens (afkoopsom) wordt in het schema niet voorzien. Een dergelijke uitkering zou voor het over-

nemende bedrijf de noodzaak van geldlening medebrengen, met daaraan verbonden rentekosten, en dus kostprijsverhogend werken. Bovendien kan men zich afvragen, of de gemeente werkelijk gebaat is bij een (hoge) uitkering ineens. Voor zover deze niet kan worden aangewend voor vervroegde schuldaflossing (hetgeen op zichzelf nadelig kan zijn, omdat oudere, d.w.z. lager rentende leningen zouden worden afgelost), kan men voor een of twee jaar uit de leningsproblemen zijn, om deze in de daarop volgende periode juist als extra zwaar te ervaren.

De geschetste gang van zaken schept wel voor het overnemende bedrijf, de gemeente en eventueel de rijksoverheid de mogelijkheid tot geleidelijke aanpassing.

H. van Es

Toets op taak

Planning en gemeenten

DRS. J. M. BRONNEMAN

Op 13 en 14 december jl. hield de pas opgerichte Vereniging voor Bestuurskunde haar eerste congres. Thema van het congres was de politisering van het openbaar bestuur. Het enigszins vage karakter van het thema maakte het mogelijk over tal van onderwerpen van gedachten te wisselen. Ook voor degenen die zich interesseren voor planning, programmering en budgettering lagen een aantal belangrijke papers ter tafel 1). Hieronder wordt — naar aanleiding van enkele congresstukken — stilgestaan bij planning op gemeentelijk niveau 2).

Ruimere aandacht voor de pogingen van gemeenten om tot een rationelere besluitvorming te komen is om verschillende redenen gewenst.

In de eerste plaats vormen de uitgaven van de gemeenten een niet onaanzienlijk deel van de totale overheidsuitgaven. In de tweede plaats brengt het achterblijven van gemeentelijke planning bij die van de rijksoverheid het gevaar met zich mee dat het vacuüm door de hogere bestuurslaag wordt opgevuld. Uit het oogpunt van betrokkenheid van burgers bij het bestuur is dit mijns inziens niet aan te bevelen. Ten derde is op gemeentelijk niveau empirisch vergelijkend onderzoek mogelijk. Factoren die de invoering van nieuwe bestuursystemen (in gemeentelijke kring spreekt men van Geïntegreerd Gemeentelijk Bestuursstelsel: GGBS) belemmeren, kunnen wellicht via vergelijkend empirisch onderzoek worden opgespoord. Op nationaal niveau is bijvoorbeeld vergelijking van Nederlandse met buitenlandse er-

varingen ten aanzien van planning veel moeilijker gezien de verschillende politieke en bestuurlijke structuren. Op gemeentelijk niveau is het ideaal van het gecontroleerde experiment min of meer te benaderen.

Het congresstuk *Politisering van het lokale openbare bestuur* van B. Visser had voor een belangrijk deel betrekking op de problemen die zich voordoen bij het opzetten van gemeentelijke planningssystemen.

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Instituut voor Onderzoek van
Overheidsuitgaven

Degenen die zich inzetten voor de invoering van planningssystemen zijn vaak slecht te spreken over het politieke proces: een spel waarin doelstellingen meer onder dan op tafel liggen en waarin gemarchandeerd wordt, is — volgens hen — moeilijk met planning te verenigen. Het is dan ook niet te verwonderen dat uit die hoek voorstellen komen de politieke arena te hervormen. Zo ook Visser. Zijn analyse en hervormingsvoorstel lijken enigszins op die van Koopmans 3). Volgens hun opvatting zijn politici steeds weer genoodzaakt een „workable consensus” te vinden en daardoor niet in staat tot een expliciete en operationele formulering van doeleinden en een duidelijke prioriteitenstelling. Visser stelt voor bij de vorming van het dagelijks bestuur („de kabinetsformatie”) een duidelijk programma af te spreken. Een beetje vreemd is dat

wel. Eerst wordt uitgegaan van de veronderstelling dat politici conflicten minimaliseren en derhalve niet in staat zijn een budgettair consistent lange-termijnprogramma tot stand te brengen 4). Daarna, wanneer Visser zijn voorstel doet, wordt de veronderstelling ter zijde geschoven. Plotseling speelt de tegenstelling tussen het vinden van een „workable consensus” en lange-termijnplanning geen rol meer. Bij de vorming van het dagelijks bestuur is die controverse totaal geen punt.

Visser heeft mijns inziens meer het gelijk aan zijn kant wanneer hij de problemen bij de introductie van planningssystemen toeschrijft aan de al te theoretische aanpak. Dit lijkt bevestigd te worden door een stelling in een ander congresstuk met betrekking tot de gemeentelijke planning 5). Daarin wordt name-

1) Ik noem hier: Dr. H. van Gunsteren, *Politiek nieuws van het planning front*; Prof. H. M. in 't Veld-Langeveld, *Beleidsvaluatie, politiek en bestuur*; Mr. Drs. I. Th. M. Snelten, *Plaats en functie van doeleinden in overheidsplanning*; Prof. Dr. J. van den Doel bracht zijn oratie *Ekonomie en democratie in het staatsbestuur* als discussiestuk in.

2) B. Visser, *Politisering van het lokale openbare bestuur*; Mr. J. Hekkelman, *Planning! een nieuwe aanslag op het plaatselijk bestuur?*

3) Prof. Dr. L. Koopmans, *Beheersing van de overheidsuitgaven*, Deventer, 1973.

4) De veronderstelling is mijns inziens overigens niet zo plausibel als wel wordt beweerd. De tegenstelling tussen planning en politiek bestaat niet.

5) Mr. J. Hekkelman, *Planning! een nieuwe aanslag op het plaatselijk bestuur?*, stelling 9.

lijk gezegd dat het formuleren van het te voeren beleid in de praktijk vaak leidt tot fervente discussies op een zeer hoog abstractieniveau, waaruit een aantal doelstellingen te voorschijn komen waaraan niemand zich een buil kan vallen, maar waarmee ook niemand een consistent beleid kan voeren.

Het is niet duidelijk hoe vaak de vaststelling van doelstellingen op een hoog abstractieniveau blijft steken. De gemeenten die zich met planning bezig houden, volgen niet allemaal eenzelfde methodiek. Vergelijkend onderzoek zou kunnen aantonen dat vruchteloze pogingen om tot een doelstellingspiramide te komen, samenhangen met de gevolgde werkwijze. Het is overigens niet noodzakelijk, en volgens sommigen zelfs verwerpelijk, het planningproces direct te starten met het formuleren van de doelstellingen, hoe paradoxaal dat moge klinken 6).

Visser wijst nog op andere problemen die zich voordoen bij het in gang zetten van het planningproces. Het doorbreken van de bestaande organisatiestructuur kan niet bij allen een even groot enthousiasme wekken. Planning dient immers volgens de heersende opvatting gepaard te gaan met horizontale werk- en overlegstructuren. Visser noemt ook moeilijkheden in verband met het zwaarder worden van de positie van de gemeente-secretarie ten opzichte van diensten en

bedrijven. Hij bepleit veranderingen in de gangbare opvattingen zowel met betrekking tot de horizontale structuren als wat betreft de positie van de gemeentesecretarie.

Ook hier kan vergelijkend onderzoek in beginsel duidelijk maken of en welk verband bestaat tussen organisatorische wijzigingen en het succesvol verlopen van de planning.

Men kan uit de bijdrage van Visser afleiden dat hij, ondanks de zwarigheden die hij ziet, een enthousiast voorstander is van toepassing van planning op het gehele overheidshandelen. Ditzelfde enthousiasme bespeurt men niet alleen bij individuele gemeenten, maar ook bij de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. Dit blijkt uit een aantal recente publikaties 7), de cursussen die de Vereniging verzorgt en uit de instelling van de Studiegroep gemeentelijke beleidsanalyse 8), die o.a. op grond van de tot nu toe opgedane ervaringen gaat onderzoeken welke middelen voor de zo hoog nodige planning bruikbaar zijn. Ook het Instituut voor Bestuurswetenschappen is op het gebied van gemeentelijke planning actief.

Niet iedereen is van het nut van planning van het overheidshandelen overtuigd, althans niet iedereen gelooft dat planning in het openbaar bestuur kan worden toegepast. Dit moge blijken uit de eerste zin van de congresbijdrage van

Dr. J. P. A. van den Dam (gemeentesecretaris van Breda):

„Een van de meest verrassende ontwikkelingen in het openbaar bestuur van de laatste tijd is het op een duidelijke wijze ten grave dragen van planning en beleidsanalyse, nog voordat deze nieuwe instrumenten de kinderschoenen ontwassen, laat staan tot volwassenheid gekomen waren”.

Dit zou betekenen dat er tot nu toe in de gemeenten weinig successen zijn geboekt bij de invoering van rationele bestuursystemen. Er zijn echter gemeenten aan te wijzen waar duidelijke vorderingen zijn gemaakt op de weg naar een planmatig bestuur.

Voorshands lijkt de conclusie van Dr. J. P. A. van den Dam dat het gedaan is met planning en beleidsanalyse wat overhaast getrokken.

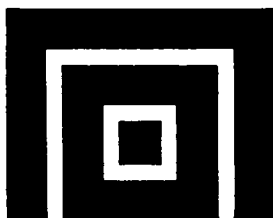
J. M. Bronneman

6) Zie ook Mr. Drs. I. Th. M. Snellen, *Plaats en functie van doeleinden in overheidsplanning*.

7) *Middellange-termijnplanning door gemeenten*, Blauwe reeks nr. 9, VNG, 1972. J. P. de Looft en G. M. Kersten, *Grondslagen voor een geïntegreerd gemeentelijk bestuursstelsel (GGBS)*, IBW-reeks nr. 20, VNG, 1972.

8) Dr. Ph. Idenburg, Studiegroep gemeentelijke beleidsanalyse. Welke beslissingsruimte is er voor gemeenten in het huidige bestel nog overgebleven?, *De Nederlandse Gemeente*, XXVII, nr. 26, 29 juni 1973, blz. 315-316.

9) Dr. J. P. A. van den Dam, *Ambtelijke status en ambtelijke opleiding in het licht van de politisering van het openbaar bestuur*, blz. 1.

Ontwikkelingskroniek

Chili (I)

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Balanced Internationaal Growth van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Het is de bedoeling van deze ontwikkelingskroniek enige belangrijke elementen van de economische politiek van de Chileense regering onder Allende in herinnering te roepen. Aandacht zal in deze aflevering besteed worden aan de inkomensherverdeling. In twee volgende

afleveringen zullen de buitenlandse betrekkingen en de landhervorming ter sprake komen.

Waarom deze terugblik? Omdat het programma van deze regering op essentiële punten nauw aansluit bij wat er sinds enige jaren vanuit gezaghebbende kringen van de Verenigde Naties en de Wereldbank aan ontwikkelingslanden wordt aanbevolen: directe strijd tegen de sociale ongelijkheid en de massale armoede. De terminologie, welke hierbij soms door de VN gebruikt wordt, is niet mis te verstaan. Zo staat er in het belangrijkste algemene VN-rapport voor de ontwikkelingslanden van het afgelopen jaar, te weten de tussentijdse evaluatie van de resultaten van het Tweede Ont-

wikkelingsdecennium, onder andere de volgende zinsnede:

„If the process of economic growth is to bring about a wider dispersion of benefits, the whole structure of production and of property ownership in these countries will itself need to be modified to a greater degree than has been the case thus far. This no doubt raises complex and difficult issues, but they need to be faced” 1).

Er gaat tegenwoordig geen jaarvergadering van de Wereldbank voorbij, of de president Robert MacNamara wijst op het belang van radicale en vastbera-

1) *Renewing the development priority*, New York, 1973 (E.73.11.A.7).

den maatregelen om de schrijnende ongelijkheden in de ontwikkelingslanden aan te pakken.

Tweëntwintig maanden nadat Allende aan het bewind was gekomen, in september 1972, hield MacNamara op de jaarvergadering van de Bank weer zo'n toespraak, waarin de volgende passage voorkomt 2):

„Sociale rechtvaardigheid is niet slechts een morele eis. Het is eveneens een politieke eis. Welnu, wat kan er dan gedaan worden om het probleem van de massale armoede in de ontwikkelingslanden aan te pakken? De eerste meest voor de hand liggende stap is het politieke besluit om tot handelen over te gaan. Het is duidelijk, dat in laatste instantie ieder land zijn eigen beslissing moet nemen over de vraag hoe en wanneer het de binnenlandse ongelijkheid aanpakt. De problemen van armoede zijn diep geworteld in de institutionele structuren, en in het bijzonder in de verdeling van economische en politieke macht binnen het systeem. Organisaties van buiten kunnen helpen, maar niet deze problemen oplossen. Het zijn de regeringen, die de verantwoordelijkheid dragen voor essentiële binnenlandse hervormingen, en aan deze verantwoordelijkheid valt niet te ontkomen. Uitstel van hervormingen op grond van politieke opportuniteit betekent dat men de weg baant voor politiek extremisme. Onverschilligheid ten opzichte van sociale wantoestanden betekent een stimulans voor de groei ervan. Politieke wil is daarom het eerste vereiste”.

Die politieke wil nu scheen in Chili aanwezig te zijn, toen Allende aan het bewind kwam. Sinds dat ogenblik kreeg Chili echter geen kredieten meer van de Wereldbank. In Chili zelf groeide een sterke oppositie, die economische problemen zowel aangreep als schiep om de Volksfrontregering in diskrediet te brengen 3). Op grond van een serie reeds bekende feiten en een aantal recente onthullingen in het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden wordt het steeds duidelijker, dat vanuit de Verenigde Staten weinig onbeproefd is gelaten om Allendes politieke positie te verzwakken om hem van het toneel te doen verdwijnen 4). Dit politieke drama, „the breaking of Allende”, zoals Judith Hart, oud-minister van ontwikkelingshulp van Engeland, het noemt 5), vindt zijn diepste oorsprong in de vastbeslotenheid van de Volksfrontregering om haar programma — ondanks onenigheden in eigen gelederen en ondanks fouten — uit te voeren, maar — volgens sommigen — ook in de aarzeling van dezelfde regering om de revolutionaire consequenties van de Chileense situatie te trekken.

Een waardevol document over de worsteling van de Volksfrontregering om in Chili een socialistische samenleving tot stand te brengen, is het onlangs verschenen boek *The Chilean Road to Socialism*, dat het uitgebreide verslag bevat van een in 1972 in Santiago gehouden conferentie van Chileense ministers, hoge ambtenaren en politici te zamen met een grote groep, deels buitenlandse, ontwikkelingseconomen. Deze bijeenkomst werd georganiseerd door het bekende Institute of Development Studies uit Sussex en had tot doel de economische

Tabel 1. Verdeling van het gezinsinkomen in Chili, 1968

Inkomens groep a)	Aantal gezinnen (in duizendtallen)	Percentage der gezinnen	Percentage van nat. inkomen	Gemidd. gezins-grootte	Aantal personen (x 1000)	Bevolking %	Aantal inkomens-trekkers per gezin
0-1	518	28,3	4,8	4,5	2.345	25,1	1,13
1-2	591	32,3	12,4	5,1	3.009	32,2	1,41
2-3	330	18,0	11,8	5,4	1.798	19,3	1,74
3-4	139	7,6	6,9	5,7	789	8,5	1,94
4-5	84	4,6	5,4	5,2	439	4,7	2,02
5-6	55	3,0	4,3	5,6	307	3,3	1,96
6-8	49	2,7	4,9	5,2	256	2,7	2,04
8-10	28	1,5	3,6	5,9	166	1,8	1,90
10 en er boven	37	2,0	45,9	6,1	227	2,4	1,51
Totaal	1.831	100,0	100,0	5,1	9.336	100,0	1,51

a) in veelvoud van „sueldos vitales” (zie tekst)
Bron: *The Chilean road to socialism*, Sussex, 1973.

sche en politieke vraagstukken, waarmee de Volksfrontregering in toenemende mate te kampen had, te bespreken. Het verslag van deze conferentie vormde het basisdocument voor de samenstellers van deze ontwikkelingskroniek 6). Daarnaast is uitgebreid gebruik gemaakt van ander materiaal.

De strategie

Het hoofddoel van de politiek van het Volksfront was een transformatie van de Chileense maatschappij in socialistische richting. Een voorwaarde hiervoor was een structurele hervorming op drie gebieden: de afhankelijkheid van het buitenland 7) (m.n. de Verenigde Staten), de binnenlandse monopolies in de industrie en in het handels- en bankwezen, en het grootgrondbezit.

De afhankelijkheid van het buitenland werd gereduceerd door de nationalisatie van buitenlandse bedrijven (vooral de koperondernemingen) met goedkeuring van het parlement.

De invloed van de monopolies werd tegengegaan door nationalisaties en socialisaties van bedrijven op basis van een wet uit 1932, die het mogelijk maakte bedrijven onder staatscontrole te plaatsen, indien deze „nalieten het volk te voorzien van goederen en diensten”. De regering nam hiertoe haar toevlucht omdat het parlement weigerde mee te werken aan een nieuwe socialisatiepolitiek, waarbij drie sectoren ontwikkeld dienden te worden; een staatssector, bestaande uit grote en strategisch belangrijke ondernemingen, een gemengde sector en een privé-sector van kleine bedrijven.

Het grootgrondbezit werd aangetast op basis van een landhervormingswet die onder de regering Frey was aanvaard, maar op bescheiden schaal was uitgevoerd.

Deze structurele hervormingen werden met voortvarendheid doorgevoerd. Begin 1973 stond 50% van de totale productie onder staatscontrole (in 1970 was dit 20%) en op het moment van de staatsgreep was volgens bepaalde schattingen reeds 90% van de industriële productie in staatshanden 8).

De herverdelingspolitiek

Bij de ambtsaanvaarding van de Volksfrontregering verkeerde de economie van Chili in stagnatie, de groei voet van de produktie was nauwelijks hoger dan de groei voet van de bevolking (ca. 2,5%), er was een grote werkloosheid (ca. 8%), hoge inflatie (30 à 40%, het normale inflatiepercentage in Chili), extreem hoge buitenlandse schuld (na Israël de hoogste schuld per hoofd van de bevolking ter wereld). Daarnaast was de inkomens- en vermogensverdeling zeer scheef. Als voornaamste taak van de regering gold dan ook, naast het reactiveren van de economie, een herverdeling van het nationale inkomen ten gunste van de lagere inkomensklassen.

Tabel 1 geeft een overzicht van de inkomensverdeling van gezinnen, waarbij de inkomens zijn uitgedrukt in veelvoud van het „sueldo vital” waarmee wordt aangegeven de kosten van een pakket goederen dat tenminste nodig is om één gezin in leven te houden. Het blijkt dat 60% van het totale aantal gezinnen slechts 17% van het nationale inkomen ontving. Het gemiddelde inkomen bedroeg vier „sueldo vital”.

Verder bleek uit een budgetonderzoek 9) in 1968 en 1969, dat betrekking had

2) International Bank for Reconstruction and Development, 1972 Annual Meetings of the Board of Governors.

3) Zie o.a. De „mislukking” van Allende in: *Streven*, november 1973.

4) Zie o.a. Jan van der Putten, Washington en CIA betrokken bij coup in Chili, *NRC Handelsblad*, 14 november 1973. Tevens verschenen in „Djakarta”, *Kosmo-story* no.35, uitgave Sjaloom, Odijk.

5) Judith Hart, *The Breaking of Allende*, *The Guardian*, 8 december 1973.

6) *The Chilean road to socialism*, ed. J. Ann Zammit, Institute of Development Studies, University of Sussex, 1973.

7) Volgens de Nieuwsdienst van *Le Monde*, gebruikt door *NRC Handelsblad* van 18 september 1973, was 17% van de Chileense houtindustrie, 43% van de levensmiddelenindustrie, 80% van de chemische en 50% van de metaal-nijverheid in buitenlandse handen, toen Allende aan het bewind kwam. Volgens *Nacla's Latin America and Empire Report* (jrg. 7, nr. 1, januari 1973) waren in 1970 veertig van de honderd grootste ondernemingen in buitenlandse handen.

8) Zie: Nieuwsdienst *Le Monde*, *NRC Handelsblad*, 18 september 1973.

9) Zie: *The Chilean road to socialism*.

op 10.000 gezinnen, over het gehele land verspreid, dat de groepen tot 8-10 „sueldo vital” meer consumeerden dan hun inkomen. De hierdoor ontstane schulden bedroegen in de groep van 0-2 meer dan 60% van het jaarinkomen en in de groep 2-4 30%. Daar stond tegenover een besparing van 12% van het inkomen in de groep 10-20, terwijl de hoogste groepen zelfs 40% van hun inkomen spaarden. Deze besparingen in de hogere inkomensklassen waren echter onvoldoende om de schulden in de lagere inkomensklassen te compenseren.

Stijgend loonaandeel

Verbetering te brengen in deze situatie beschouwde de regering als haar voorname taak. De ongelijkheid in inkomen voortvloeiend uit de ongelijke verdeling van vermogen en land werd bestreden door de reeds vermelde structurele hervormingen. Verder werden de lonen drastisch verhoogd (50% in 1971) met het tweeledige doel van herverdeling van inkomen en reactivering van de economie door vergroting van de effectieve vraag. (Men schat dat eind 1970 ca. 30% van de productiecapaciteit onbenut was). Het loonaandeel in het nationale inkomen steeg dan ook van 55% in 1970 naar 66% in 1971 9)! (In de periode 1960-1969 was dit aandeel vrijwel constant geweest met ongeveer 53%). In 1973 bleek dat gedurende de voorafgaande drie jaren het aandeel van de armste 50% van de bevolking in het nationale inkomen was gestegen met 1,5% van 16,1% naar 17,6%. Het aandeel van de middengroepen (45% van de bevolking) steeg daarentegen van 53,9% naar 57,7%, terwijl de hoogste 5% een adering onderging door een terugval van 30% naar 24,7% 8). Het zijn dus vooral de middengroepen geweest die er relatief op vooruit zijn gegaan. Merkwaardig genoeg bleken hieronder veel tegenstanders van de regering, vooral toen de economische problemen toenamen.

Een andere manier om de inkomensongelijkheid te verkleinen is het bevorderen van de werkgelegenheid. De regering had zich ten doel gesteld in de regeringsperiode van zes jaar ongeveer 1 miljoen nieuwe arbeidsplaatsen te creëren. Dit betekende een toename van 33% in de planperiode van zes jaar in vergelijking met 1970. Van deze 1 miljoen waren 400.000 bestemd om de natuurlijke groei in de beroepsbevolking op te vangen, 120.000 om de werkloosheid van 8% te verkleinen tot 2% en 460.000 voor werkende vrouwen. Vooral de toename van vrouwenarbeid had een directe relatie met een verhoging van de inkomens in de lagere inkomensklassen. Uit tabel 1, kolom 8, blijkt dat het aantal kostwinners in de klassen 0-2 en 2-4 duidelijk lager ligt. Deze maatregel was er daarom op gericht het aantal kostwinners per gezin te vergroten. Het per-

centage werkende vrouwen in de leeftijdsgroep 15-65 jaar bedroeg namelijk slechts 26% tegenover 87% voor werkende mannen 9). In 1971 nam het aantal arbeidsplaatsen toe met 200.000 en in 1972 met 100.000 10). De werkloosheid nam in 1971 af van 8,3% in december 1970 naar 3,8% in december 1971 11).

Ook op andere manieren trachtte de Volksfrontregering betere levensvoorwaarden te scheppen voor de sociaal zwakke groepen in de samenleving. Men gaf de arbeiders een gegarandeerd minimumloon, de bewoners van de slums kregen vaak voor het eerst in hun leven vlees te eten en alle kinderen onder de vijftien kregen van regeringswege dagelijks een halve liter melk. (In een van de krottenwijken van Santiago bleek meer dan de helft van de kinderen zwaar mentaal gehandicapt tengevolge van ondervoeding. De kindersterfte schijnt dan ook tijdens Allende's bewind in twee jaar tijds duidelijk merkbaar gedaald 11).

Economische gevolgen van de herverdeling

Wat waren nu de gevolgen van de herverdelingspolitiek voor de groei van de produktie? De loonsverhogingen hadden tijdens het eerste jaar inderdaad het gewenste effect. In 1971 groeide het nationale produkt met liefst 8,5% en de industriële produktie met 12% 12).

Gedurende de eerste zes maanden van 1972 bedroeg de groei van de industriële produktie 9,8%, rond september daalde deze groei tot 6,9%, en na de economische boycot, welke de oppositie in oktober lanceerde, zal het uiteindelijke jaarcijfer wel beneden de 5% gedaald zijn 13).

Het is de Volksfrontregering verweten, dat zij onbesuisd te werk is gegaan 12) bij haar herverdelingspolitiek, ja zelfs is de regering van economisch wanbeheer beschuldigd 14). De feiten, waarop deze beschuldiging wordt gebaseerd, lijken duidelijke taal te spreken. Het zijn o.a. de teruggang der investeringen in 1971, de inflatoire financiering van het overheidsbudget en de snel verslechterende betalingsbalans. Van 1970 op 1971 daalde het niveau van de investeringen met 7,7% 12). De investeringsquote in vast kapitaal daalde met 16,3% naar 14,3%.

In dit beeld van snel stijgende vraag gepaard aan teruglopende investeringen past geheel en al het verschijnsel dat reeds in 1971, maar vooral gedurende 1972, toenemende schaarste ontstond aan allerlei goederen. Dit voor de hand liggend verband is waarschijnlijk niet meer dan de helft van de waarheid. James Petras wijst er in een belangrijk artikel 13) op, dat de hogere inkomensgroepen in de Chileense samenleving door de stevige beheersing van de distributiekanaalen in staat waren een uitgebreide zwarte markt in het leven te roepen, en door hun nog altijd hoge in-

komens over voldoende fondsen beschikken om in schaarse goederen te speculeren. Hoewel de regering via de genationaliseerde banken fondsen ter beschikking stelde voor nieuwe investeringen, gaf de nationale burgerij er in meerderheid de voorkeur aan om geld te beleggen in speculatie en hamsteren of het gewoon naar buitenlandse banken over te maken. De privé-investeringen liepen wellicht ook terug omdat door de loonsverhogingen de winst per eenheid produkt was gedaald — door de grotere omzet was het winstniveau overigens veelal gehandhaafd —, en misschien ook doordat minder particuliere besparingen beschikbaar waren. Een grotere inkomensgelijkheid leidt in vele gevallen tot een aanvankelijke daling van de besparingen, omdat de hogere inkomensgroepen een hogere spaarquote hebben. De daling van de besparingen kan dan worden opgevangen door minder kapitaalintensief te produceren en door een daling in de import van luxe goederen. Dit was ook het streven van de Chileense regering. Bovendien diende ze bij het parlement voorstellen tot belastingverhoging in ten einde zelf de nodige investeringsfondsen beschikbaar te hebben en om het budget sluitend te krijgen. Deze voorstellen werden echter verworpen.

Het lijkt onjuist om te spreken van economisch wanbeheer, omdat de Volksfrontregering bij de uitvoering van belangrijke punten uit haar programma voortdurend stuitte op hardnekkig gebrek aan medewerking en op verzet van de bezittende klasse, die met name de Christendemocraten in het Parlement als hun spreekbuis gebruikten.

Betalingsbalans

Wat de betalingsbalans betreft, inderdaad verminderden de deviezenreserves van Chili snel, doordat de betalingsbalans in 1971 een tekort had van 350 miljoen dollar. Deze penibele situatie, die rond de betalingsbalans ontstond zal in een volgende aflevering van deze kroniek nog besproken worden. Daling van de koperprijzen en stagnatie van de koperproduktie leidden — zonder dat de regering er iets aan kon doen — tot een

10) Zie: Verklaring over de economische toestand in Chili, afgelegd door de „Partido Radical”, *Chili-map*, Evert-Vermeer-Stichting, 1973.

11) Zie: Cas Goosens, *Open brief aan rijke mensen*, Lannoo, Tiel, Utrecht, 1973.

12) Jorge Cavas, *Short term economic theory and policy; the Chilean case 1964-1972*, Instituto Economía Universidad Católica de Chile, april 1972.

13) Zie: James F. Petras, *Socio-economic change and economic dislocation in Chile*, *Development Dialogue*, no. 1, 1973.

14) Zie o.a. *The Economist*, passim (bijv. 24 februari 1972, 9 december 1972, 10 maart 1973).

verlies in exportdeviezen van rond 200 miljoen dollar in 1971 en van rond 300 miljoen dollar in 1972. Het grootste deel van de buitenlandse hulpverlening werd door of op instigatie van de Verenigde Staten stopgezet (volgens Allende in een rede tot de VN in 1972 resulterend in een vermindering van toegezegde hulp van 320 miljoen dollar). De voedselinvoer, die in 1970 nog 115 miljoen dollar bedroeg, steeg in 1971 tot 178 miljoen dollar en in 1972 boven de 200 miljoen dollar.

Landbouw

De landbouwproductie groeide in 1970-1971 met 3,7%, maar in 1971-1972 slechts met 1,6%. Volgens Petras is dit teleurstellend resultaat niet te wijten aan de economische bij-effecten van de snelle en omvangrijke landhervormingen, maar aan de groeiende onwil van de „middle farmers” om de productie uit te breiden en aan een regelrechte boycot van regeringsplannen. De oppositie heeft volgens hem mede dankzij de veel te grote toegeeflijkheid van de overheid volop de kans gekregen om haar beheersing van de handel, de prijzen en een groot deel van de productie uit te buiten om zo de regeringsplannen voor de voedselvoorziening der steden tegen te werken en een steeds ernstiger politieke crisis te veroorzaken.

Daarnaast zullen er door de overheid zeker ook wel fouten bij de uitvoering van de landhervorming gemaakt zijn. Dat is nog iets anders dan wanbeheer. Overigens zal in een volgende aflevering van deze kroniek op deze kwestie worden teruggekomen. Blijft staan, dat ook mensen van de Unidad Popular de grote loonsverhoging een — zij het sympathieke — fout van de regering vonden. Jorge Cavas vindt — op grond van een vooral monetair georiënteerde analyse van de korte termijn economische politiek in Chili (1964-1972) — de economische

politiek van Allende kunstmatig en onevenwichtig. Wat er ook van zij, het hierbij gehanteerde argument, dat de economie deze ingreep achteraf niet bleek te kunnen verdragen, berust op een eenzijdige interpretatie van de gebeurtenissen, en houdt geen rekening met de evidente tegenwerking van de bezittende klasse en het buitenlands kapitaal, welke naarmate de strijd zich toespitste onderdeel werd van een welbewuste en militante strategie van sabotage (15). De economie werd steeds meer het slagveld van de politiek. Eén van de hoogtepunten van deze strijd vormden de beide patroonsstakingen, waarvan die in oktober 1972 alleen al leidde tot een verlies van 300 miljoen dollar aan productie.

Oktoberstakingen

Eind 1972 bedroeg de inflatie 160% (op jaarbasis), de voedselinvoer was verdubbeld vergeleken bij het niveau van 1970, de minister van financiën verklaarde, dat de deviezenreserves minder dan 80 miljoen dollar bedroegen. *The Economist*, die deze gegevens bijna triomfantelijk vermeldt in haar nummer van 9 december 1972, doet het voorkomen, dat deze voor de economie zo funeste oktoberstakingen één grote massale volksbeweging tegen Allende waren. Dat is onjuist, tenzij men onder het volk de vrachtwagenondernemers, de handelaars, winkeliers en een deel van de overige middenstand en hogere inkomensgroepen wil verstaan. Zowel Jan van der Putten als Petras wijzen erop, dat er sterke aanwijzingen zijn, dat deze „stakingen” zwaar vanuit het buitenland zijn gesubsidieerd, hetgeen o.a. zou kunnen blijken uit de opmerkelijke waardedaling van de dollar op de zwarte markt, ten gevolge van een groot aanbod van dollars. Dat de lagere klassen in meerderheid nog achter Allende stonden, bleek uit de uitslag van de alge-

mene verkiezingen van maart 1973, toen het Volksfront tegen veler verwachting in 43% van de stemmen behaalde. Kortom, de oorzakelijkheid loopt (volgens Petras) niet regelrecht van „radicale hervorming” naar „economische teruggang”, maar van beslissend belang hierbij is de tussenkomst van de politieke oppositie:

„The arguments of U.S. and Chilean critics — as well as the Communist Party of Chile — that radical changes induce economic dislocation, overlook the crucial role played by the political opposition, which deliberately intervenes in the economic process to bring about the „predicted” decline. Rather than regard economic decline as the logical outcome of social change, we may argue that social change leads to political opposition, which leads to economic decline” (13).

De pogingen van Allende om met de oppositie een vergelijk te treffen zijn door deze uitgelegd als een teken van (politieke) zwakte en hebben haar aangemoedigd om steeds harder op te treden, daarbij hun economische macht gebruikend tegen de regering. Intussen toonden de arbeidersmassa's een sterk toenemend revolutionair bewustzijn, dat door de regering echter onderschat en te weinig ondersteund werd.

H. de Haan
P. Terhal

15) Volgens Frieda Hermans (De mislukking van Allende, *Streven*, november 1973) heeft de oppositie drie jaar lang zich bewust ingespannen om de Chileense economie te ontwrichten. Als bezittende klasse had zij de distributiesector in handen en daarlangs verdunde een deel van de productie naar de zwarte markt. De sabotage in de distributiesector culmineerde in de beide patroonsstakingen. Frieda Hermans acht dan ook de „vergiftiging” van Allende en zijn regering veel minder gelegen in de loonsverhogingen dan in de aarzelingen om het distributieapparaat te controleren.

16) De militaire hulp van de VS ten behoeve van het Chileense leger werd niet stopgezet. Zo werd in 1973 door de VS voor 10 miljoen dollar aan hulp aan het Chileense leger verleend.

Het meten van de kapitaalgoederenvoorraad

DR. J. A. WARTNA

(Naschrift bij het ingezonden stuk van Ir. A. J. Oskam, verschenen in *ESB* van 9 januari jl., blz. 32).

Met belangstelling en ook met een zekere verbazing vanwege de agressieve ondertoon, heb ik het artikel van de heer Oskam gelezen. Hij heeft mij doen beseffen dat de polarisatietendities zich ook kunnen uitstrekken tot die gebieden, welke men meende hoofdzakelijk voor de rede te kunnen reserveren.

Hoe het ook zij, ik maak gaarne gebruik van de mogelijkheid die de redactie mij biedt om repliek te leveren. In de onderstaande beschouwingen zal ik nog eens ingaan op de principes van mijn benadering, waarna aandacht zal worden geschonken aan de opmerkingen van Oskam en aan zijn voorstel tot een andere ramingsmethodiek voor het kapitaal.

Omdat het hier om een verschil in beginselen gaat, had ik mij gedacht de repliek niet al te kort te moeten maken. Mijn repliek zou ik puntsgewijs als volgt willen weergeven.

1. In mijn oorspronkelijk artikel is een drukfout geslopen die ik bij de controle van de drukproeven niet heb opgemerkt, m.n. moet de schattingsformule voor het kapitaal aldus worden gelezen

$$K_t = A \frac{1}{1-a} \left(\frac{Y_t}{L_t} \right)^{\frac{1}{1-a}} L_t \quad (1)$$

In de oorspronkelijke formule is abusievelijk de variabele L_t weggevalen.

2. Waarop zijn kritiek voornamelijk neerkomt is het volgende. Vanwege de in mijn formule voorkomende constante schaalfactor A en de loonsomquote a ($a = L_t / Y_t$), ben ik in feite uitgegaan van de kapitaalcoëfficiënt als uitgangspunt voor mijn kapitaalramingen, m.a.w. ben ik in feite uitgegaan van de gelijkheid

$$K_t = d \cdot L_t = c \cdot Y_t \quad (2)$$

omdat d in feite de gehele term $A^{-1/1-a} (Y_t / L_t)$ representeert, die als men voor L_t ook nog $a Y_t$ schrijft, overgaat in de kapitaalcoëfficiënt c .

Omdat ik van de kapitaalcoëfficiënt bij mijn kapitaalschattingen ben uitgegaan, breekt zijn gehele kritiek los i.v.m. het door mij verwaarlozen van de technische ontwikkeling, van de mogelijkheid van factorminverandering enz., omdat een kapitaalcoëfficiënt daarmee geen rekening houdt.

3. Bij statistische evaluatie van mijn formule stonden twee wegen voor mij open, te weten: 1. een meer verfijnde benadering (in de vorm van een verschuivende schaalfactor A, waarover straks meer); 2. een meer eenvoudige benadering (m.n., door van een constante schaalfactor uit te gaan).

De tweede benadering is door mij gevolgd. Daarbij is de a voor de periode 1950-1965 uitgerekend c.q. als parameter gehanteerd. Vervolgens kan men met jaar op jaar veranderende Y_t/L_t -verhouding de kapitaalgoederenvoorraad volgens vergelijking (1) schatten. Dit is wat anders dan de benadering via de kapitaalcoëfficiënt.

De praktische bruikbaarheid van de benadering is vervolgens nagegaan en gebleken uit het feit dat: a. de geschatte cumulatie van investeringen overeenkwam met de uitkomsten van het CBS; b. het geschatte kapitaal voor totaal bedrijven voor een reeks van jaren eveneens een bruikbare overeenkomst vertoonde met de overeenkomstige cijferreeks van het CBS. Na deze empirische confrontatie, werd de schattingsmethode bruikbaar geacht en vervolgens toegepast voor de verschillende bedrijfstakken.

Voor de zekerheid is de formule alleen gebruikt voor de schatting van de kapitaalgoederenvoorraad in het beginjaar 1950, omdat voor dat jaar de kapitaalgoederenvoorraad het kleinst is. Bij optelling daarbij van de netto investeringen (zulks ter verkrijging van het kapitaal voor latere jaren), worden eventuele schattingsfouten voor het jaar 1950 gemitigeerd. Er is dus wel voorzichtig met de schattingsformule omgesprongen.

4. Thans zal iets dieper op de Cobb-Douglas-productiefunctie worden ingegaan, ten einde het in feite complexe en het in wezen verschuivende karakter van de schaalfactor A duidelijk te maken.

De Cobb-Douglas-productiefunctie is het eerst in 1927 door de professoren Douglas en Cobb gelanceerd en wel in lopende prijzen. Later heeft de functie verschillende gedaante-veranderingen ondergaan. Haar algemene vorm is thans de volgende

$$y = c a^\alpha k^\beta e^\eta(t) \quad (3)$$

Hierbij is y de toegevoegde waarde, a de arbeid, k het kapitaal, alle drie in volumina uitgedrukt. Verder symboliseert c de nieuwe schaalconstante en is $e^\eta(t)$ een zgn. exponentiële trendterm.

Deze trendterm vormt één aspect van de zgn. „disembodied” technische ontwikkeling (het andere aspect wordt gevormd door de schaalvergroten effecten welke voortvloeien uit de som der factor-elasticiteiten $\alpha + \beta$). Kenmerk van de „disembodied” technische ontwikkeling is haar onafhankelijkheid van: a. de ouderdom der productiefactoren; b. de verhouding tussen de aangewende hoeveelheden productiefactoren. Zij speelt zich dus af buiten het bereik der productiefactoren, m.a.w. zij wordt de ondernemers als het ware in de schoot geworpen, als gevolg van o.a.: 1. verbeterde „external economies” (verbeterde infrastructuur in de vorm van wegen, kanalen, scholen enz.); 2. verbeterde belangenbehartiging zowel van de zijde van de overheid als van de particuliere organisaties (gunstiger handelsakkoorden, prijsregelingen, loonmaatregelen, concurrentiebeleid, financieringsfaciliteiten, voorlichtingsmogelijkheden enz.).

Indien men relatie (3) meet in de \ln (logaritmen in het natuurlijke grondtal) of in relatieve mutaties, verkrijgt men resp. de volgende uitkomsten:

$$\ln y = \alpha \ln a + \beta \ln k + d \quad (4)$$

$$\frac{\Delta y}{y} = \alpha \frac{\Delta a}{a} + \beta \frac{\Delta k}{k} + \eta \quad (5)$$

Hierbij is $d = \ln c + \eta(t)$. M.a.w., de schaalfactor bestaat gedeeltelijk en in sommige gevallen krachtens vergelijking (5) zelfs geheel uit de „disembodied” technische ontwikkeling (meting in lopende prijzen brengt in dit opzicht geen verandering).

Verder is er de zgn. „embodied” technische ontwikkeling. Deze ontwikkeling is ten eerste afhankelijk van: a. de leeftijdsopbouw der factor-inputs; b. de verhouding waarin de factor-inputs zijn aangewend. Het is de ontwikkeling waarin de telkens verbeterde techniek in de productiefactoren vorm en gestalte verkrijgt. Machines van latere jaargangen zijn produktiever dan die van oudere jaargangen, en ook jongere arbeiders zijn beter geschoold en daardoor produktiever dan hun oudere collega's. Een kardinaal punt hierbij is, dat de voorraad productiefactoren heterogeen en niet homogeen van samenstelling is.

Zonder al te diep hierop in te gaan, door o.a. de benadering van Solow verder maar achterwege te laten, kan statistisch uitdrukking worden gegeven aan deze „embodied” technische ontwikkeling, door de Cobb-Douglas-productiefunctie in o.a. differenties te meten (als benadering van de jaargang resp. de zgn. „vintage approach”), en verder door aan de factor-inputs exponentiële trendontwikkelingen toe te voegen, hetgeen leidt tot een functie van de volgende vorm

$$\Delta y = d \left[\Delta a e^{\lambda(t)} \right]^\alpha \left[\Delta k e^{\mu(t)} \right]^\beta e^{\eta(t)} \quad (6)$$

waarbij Δ bijv. de jaarlijkse verschillen als rekeneenheid weerspiegelt. Meting van deze vorm in de \ln geeft

$$\ln \Delta y = \alpha \ln \Delta a + \beta \ln \Delta k + c \quad (7)$$

Hierbij is $c = \ln d + \eta(t) + \alpha \lambda(t) + \beta \mu(t)$. Volgens vergelijking (7) bestaat de grootheid c uit de schaalfactor d en uit de „disembodied” en „embodied” technische ontwikkeling. Metingen in lopende prijzen brengen in dit opzicht geen principiële veranderingen.

Deze min of meer uitgebreide beschouwingen over de technische ontwikkeling zijn nodig geweest om duidelijk te maken, dat mijn schaalfactor A in vergelijking (1) in wezen gecompliceerd is en geen constante term inhoudt. Ondanks dat heb ik de A als een constante opgevat, en wel omdat daarmee reeds goede resultaten werden bereikt. Hierbij heeft bij mij de overweging een rol gespeeld, dat men zich het niet moeilijker moet maken dan strikt nodig is.

5. Uit waarschijnlijk een gebrek aan kennis ter zake, heeft Oskam zich denigrerend uitgelaten over de bruikbaarheid van de Cobb-Douglas-productiefunctie. Naar aanleiding daarvan zou ik de volgende opmerkingen willen maken.

- a. Zoals uit voorgaande beschouwing is gebleken, maakt de Cobb-Douglas-productiefunctie het mogelijk om aan verschillende technische ontwikkelingen statistische inhoud en vorm te geven. Uit dien hoofde is zij een belangrijke functie.
- b. Verdere bijzonderheden van de Cobb-Douglas-productiefunctie zijn de volgende: i. met haar op basis van factorminverandering gebaseerd karakter, kan men bij afleidingen in principe nooit uitkomen op de kapitaalcoëfficiënt; ii. de productiefunctie is momenteel de enige op factorminverandering gebaseerde relatie die een operationeel karakter bezit (de CES-productiefunctie is alhoewel in principe beter niet operationeel, omdat de schatting van haar parameters alleen indirect en m.b.v. hypothetische uitgangspunten kan geschieden); iii. de functie wordt momenteel meer en meer gebruikt als aanbodrelatie in zowel economische structuur- als conjunctuurmodellen, zulks t.b.v. voorspellings- en beleidsdoeleinden (zij is dan wel veelal aangevuld met capaciteitsbezettingsvariabelen en vertragingvormen).

c. Dat de Dobb-Douglas-produktiefunctie bij afleiding een bepaalde vreemde verhouding tussen de marginale en gemiddelde kapitaalcoëfficiënt aan het licht brengt, is een opvatting van Oskam die ik niet deel. Ik heb zijn afleidingen nagerekend en op het minteken na, kom ik tot dezelfde uitkomst. Hierbij is echter een wiskundige gelijkheid in het leven geroepen, die er niet is. De fout schuilt nl. in het feit, dat Oskam in het ene geval „constraints” invoert bij zijn afleidingen (nl. dat dl of in mijn terminologie da gelijk wordt gesteld aan 0, waardoor elke produktiefunctie in haar differenties genomen ophoudt een produktiefunctie te zijn op basis van factorsubstitutie), terwijl hij deze hypothese in het andere geval niet invoert. Door de uitkomsten van beide afleidingen aan elkaar gelijk te stellen, moet m.i. kortsluiting optreden.

6. T.a.v. de overige kritiek van Oskam, zou ik het volgende willen opmerken.

d. Ondanks de diverse prijzen kan men de uitkomsten toch consistent maken, en wel via normale wegingsprocedures. Elk statistisch handboek bevat deze. Denk maar aan de alom gebruikte prijs-reeksen voor de kosten van levensonderhoud, die via wegingen consistent zijn gemaakt uit de prijzen van individuele artikelen en dienstverleningen.

e. Bij negatieve investeringen leidt het gebruik van de kapitaalcoëfficiënt tot een kleinere, maar nooit tot een negatieve kapitaalgoederenvoorraad (men heeft in zo'n geval immers ook een negatief inkomensaccres bij een positief totaal inkomen).

f. Afschrijvingen zijn nodig om de bruto-investeringen te herleiden tot netto-investeringen, welke opgeteld bij het beginkapitaal het kapitaal voor de latere jaren aangeeft. Voor de schatting van het beginkapitaal volgens formule (1), heb ik echter geen afschrijvingen nodig gehad.

g. Het niet-loonaandeel is zeker niet exact constant, maar bij de schatting heb ik deze tot constante gemaakt c.q. tot een parameter verheven. Deze procedure is te vergelijken met een regressieberekening onder conditionele voorwaarden (m.n. dat $\alpha + \beta = 1,0$, in welk geval de factorelasticiteiten in de vorm van parameters eveneens de inkomensquoten weerspiegelen).

7. Oskam lanceert een andere wijze van schatting van de kapitaalgoederenvoorraad.

Zijn schattingsformule staat vermeld in zijn vergelijking (15), welke vergelijking ook als volgt is te schrijven

$$K_0 = Z_0 \sum_t \left(\frac{1-\gamma}{1+r} \right)^t \quad (8)$$

waarbij K_0 en Z_0 de kapitaalgoederenvoorraad resp. het niet-looninkomen in het beginjaar weerspiegelt, r de rentevoet en γ het afschrijvingspercentage symboliseert. De

uitdrukking $\sum \left(\frac{1}{1+r} \right)^t$ betekent bij een rentevoet van

6% (de rentevoet waar Oskam vanuit gaat), dat elke f. 1,0 in het lopende jaar gewaardeerd wordt op f. 1,0, in het volgende jaar op f. 0,943, en in bijv. het vierde jaar op f. 0,792 enz. Deze bij elkaar opgeteld vanaf het jaar 0 t/m het jaar ∞ , leidt als som van een meetkundige reeks afgerond tot het getal 17,6. Bij een niet-looninkomen van Z_0 is dat bij deze rentevoet uiteraard $17,6 Z_0$. De berekening weerspiegelt dus een gekapitaliseerde waarde van de toekomstige opbrengsten, welke nog is aangevuld met een correctie voor het afschrijvingspercentage.

Om de kapitaalgoederenvoorraad aldus te willen schatten, zal men toch wel het volgende goed in overweging moeten nemen.

SOCIOGRAFISCH BUREAU BEVERWIJK- HEEMSKERK

Bij genoemd bureau dat onderzoek-werkzaamheden verricht op socio-grafisch en economisch gebied voor de gemeenten Beverwijk en Heemskerk en gevestigd is in Beverwijk is een functie vakant voor een

onderzoeker

Sollicitanten voor deze functie dienen een universitaire opleiding te hebben voltooid danwel in het bezit te zijn van het diploma planologisch onderzoeker.

Salariëring zal geschieden op basis van ervaring en zal liggen tussen f 1.812,— en f 2.532,— per maand. Premie A.O.W. voor rekening werkgever.

Sollicitaties binnen 14 dagen na verschijnen van dit blad te richten aan de secretaris van de gemeente Beverwijk, President Kennedyplein 2, Beverwijk.

finac geeft u een eigen huis zonder zorgen

Totale financiering van uw eigen huis (oud of nieuw), met alle bijkomende kosten. Normale rente over gehele lening, geen afsluitprovisie.

Vraag budget-schema aan:

Het Voorlichtingsbureau voor Academics, hogere ambtenaren, staffunctionarissen, leraren etc.

Maliebaan 98, Utrecht, telefoon 030 - 31 97 47*

*U reageert op annonces
in ESB?*

*Wilt u dit dan steeds duidelijk
tot uitdrukking brengen?*

- a. Deze uitkomsten zijn grotendeels afhankelijk van: 1. de hoogte van de rentevoet (een renteverandering impliceert een kapitaalverandering); 2. de hoogte van het gekozen afschrijvingspercentage; 3. de mate waarin van constante opbrengsten in de toekomst kan worden uitgegaan.
- b. De technische ontwikkeling komt in deze benadering in het geheel niet ter sprake.
- c. Deze benadering heeft alleen nut als theoretisch uitgangspunt voor de berekening van de waarde die een bepaald kapitaalgoed voor een bepaalde ondernemer heeft (voor een andere ondernemer met andere opbrengsten heeft het kapitaalgoed een andere waarde).

Het is dus volledig subjectief welke waarde (via verwachte opbrengsten) aan een kapitaalgoed wordt toegekend. Als deze waarde voor een bepaalde ondernemer op een voor hem economisch-interessante wijze groter is dan de *aanschafprijs* van het kapitaalgoed, gaat hij tot aanschaf over. Wat ik mij voor ogen heb gesteld, is de berekening van de aanschafprijs van het kapitaalgoed. Het uit dit oogpunt schatten van de kapitaalgoederen-voorraad per bedrijfstak is van nut voor: 1. het maken van rentabiliteitsberekeningen (men verkrijgt een beeld van de rentabiliteitsverhoudingen in het bedrijfsleven,

hetgeen van belang is voor het beleid van zowel de overheid als van de individuele ondernemer; 2. het construeren van bedrijfstaksgewijze produktiefuncties, welke een bijdrage kunnen leveren in het verstrekken van inzicht in de bedrijfstaksgewijze toekomstontwikkelingen en toekomstmogelijkheden.

Ik hoop met dit uitgebreide naschrift mijn methode te hebben gerechtvaardigd. Samengevat zou ik mijn formule nog eens als volgt willen karakteriseren: 1. in haar eenvoudigste vorm weerspiegelt zij de kapitaalcoëfficiënt (alle verhoudingen zijn dan constant genomen); 2. zij is ook te gebruiken bij veronderstelde factorsubstitutie (dus niet als kapitaalcoëfficiënt); 3. zij is tenslotte als een schattingsmethode te gebruiken waar ruimte is opengelaten voor de doorwerking van zowel „disembodied” als „embodied” technische ontwikkelingen.

De heer Oskam ben ik au fond erkentelijk, omdat hij zich in mijn schattingsformule heeft willen verdiepen, en omdat hij door zijn kritiek mij de gelegenheid heeft gegeven mijn benadering ook eens van een andere kant te belichten.

J. A. Wartna

STICHTING NIJENRODE INSTITUUT VOOR BEDRIJFSKUNDE

te Breukelen

In het bestek van het driejarig studieprogramma van Nijenrode dat in overleg met de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam wordt gerealiseerd, bestaat een vacature voor een

GEWOON HOOGLERAAR IN COMMERCIEËLE BELEIDSVORMING (MARKETING)

De te benoemen hoogleraar zal zowel onderwijs moeten geven als onderzoek dienen te verrichten op het aangegeven wetenschapsgebied. Het onderwijs van het betreffende vak zal tenminste moeten liggen op het niveau van de bedrijfseconomische variant van het kandidaatsexamen economie.

De te verrichten taken moeten worden vervuld met begrip voor het eigen karakter van Nijenrode, dat niet alleen de basis legt voor verdere wetenschappelijke studie, maar tevens een afgeronde voorbereiding biedt voor verantwoordelijke functies in het bedrijfsleven.

Van de te benoemen hoogleraar wordt verwacht dat hij:

- over wetenschappelijke kwaliteiten beschikt, hetgeen onder andere dient te blijken uit publikaties
- praktische ervaring in een marketingfunctie heeft opgedaan
- bereid is tot nauwe samenwerking in het kader van de afdeling bedrijfswetenschappen
- meewerkt aan en initiatieven neemt voor op de praktijk gerichte onderzoekprojecten.

Zij die voor deze functie in aanmerking menen te komen, alsmede zij die op eventuele kandidaten de aandacht wensen te vestigen, worden uitgenodigd zich vóór eind februari 1974 schriftelijk te wenden tot de voorzitter van de gemeenschappelijke selectie-commissie Nijenrode - Erasmus Universiteit: Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam.

Kandidaten worden verzocht hun sollicitatie vergezeld te doen gaan van een curriculum vitae en een lijst van publikaties. De ontvangen brieven en verstrekte inlichtingen zullen vertrouwelijk worden behandeld.

Inlichtingen worden desgewenst verstrekt door Prof. Dr. H. J. Kuhlmeijer, tel. (010) 14 55 11 of door

Prof. Dr. F. G. Derkinderen, Nijenrode, Breukelen, tel. (03462) 19 44.
Salariëring en andere arbeidsvoorwaarden volgens Rijksregeling.

Toegevoegde waarde per personeelslid

In *ESB* van 26 september 1973 publiceerden wij een bijdrage over de toegevoegde waarde per personeelslid. In dit artikel werd een nieuwe toetssteen voor het ondernemingsresultaat beschreven, die werd ontwikkeld in het kader van het structuuronderzoek van de Nederlandse papierindustrie.

In verband met gerezen misverstanden en de gebleken belangstelling voor het onderwerp, willen wij nog vermelden dat het structuuronderzoek gemeenschappelijk werd uitgevoerd door:

1. het secretariaat van de Vereniging van Nederlandse Papierfabrikanten (VNP);
2. een deskundige van het Ministerie van Economische Zaken;

Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL ROTTERDAM B.V.

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (010) 23 46 92, 23 20 76, 23 90 39 en 25 39 41

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(Buiten openingstijden neemt onze automatische telefoonbeantwoorder uw bestellingen op, onder nr. (010) 23 46 92).

(I.M.)

3. accountantskantoor T. Keuzenkamp;
4. het Adviesbureau voor Organisatie en Informatica van het GITP en het Raadgevend Bureau Ir. B. W. Berenschot BV.

Het structuurrapport is verkrijgbaar bij de VNP, Julianastraat 30 te Haarlem.

De redactie van het rapport berustte

bij de ad 4 genoemde adviesbureaus. De auteurs, beiden medewerkers van Berenschot, hebben met het artikel in *ESB* nadere bekendheid willen geven aan de door het accountantskantoor T. Keuzenkamp ontwikkelde methodiek.

A. H. Duinhof
P. M. J. A. Hanemaaijer

STICHTING NIJENRODE INSTITUUT VOOR BEDRIJFSKUNDE

te Breukelen

In het bestek van het driejarig studieprogramma van Nijenrode dat in overleg met de Economische Faculteit van de Erasmus Universiteit Rotterdam wordt verwezenlijkt, bestaat een vacature voor een

GEWOON LECTOR ORGANISATIE

De te benoemen lector zal zowel onderwijs moeten geven als onderzoek dienen te verrichten op het gebied van de interne organisatie van de onderneming en andere niet direct op winst gerichte instellingen. Het onderwijs van het betreffende vak zal minstens moeten liggen op het niveau van de bedrijfseconomie variant van het kandidaatsexamen economie.

Van deze lector wordt verwacht dat hij:

- een econoom is die over wetenschappelijke kwaliteiten beschikt en op publikaties kan wijzen; kennis van onderwerpen als organisatie-sociologie en -psychologie is gewenst.

- praktische ervaring heeft in bijvoorbeeld een onderneming of een organisatiebureau.
- bereid is tot nauwe samenwerking in het kader van de afdeling bedrijfswetenschappen.

Zij die voor deze functie in aanmerking menen te komen, alsmede zij die op eventuele kandidaten de aandacht willen vestigen, worden uitgenodigd zich binnen 1 maand na het verschijnen van deze advertentie schriftelijk te wenden tot de voorzitter van de gemeenschappelijke selectiecommissie Nijenrode - Erasmus Universiteit: Prof. Dr. P. G. M. Hesseling, Erasmus Universiteit Rotterdam, Burg. Oudlaan 50, Rotterdam.

Kandidaten wordt verzocht hun sollicitatie vergezeld te doen gaan van een curriculum vitae en een lijst van publikaties. De ontvangen brieven en verstrekte inlichtingen zullen vertrouwelijk worden behandeld.

Inlichtingen worden desgewenst verstrekt door Prof. Dr. P. G. M. Hesseling, tel. (010) 14 55 11 of (010) 20 09 76 of door

Prof. Dr. F. G. Derkinderen, Nijenrode, Breukelen, tel. (03462) 19 44.
Salariëring en andere arbeidsvoorwaarden volgens Rijksregeling.